

DÖRNYEI SÁNDOR – DÖRNYEINÉ DAPSY HENRIETTE: SEMMEIWEIS IGNÁC (1818–1865) HAZAI UTÓÉLETÉNEK ELSŐ ÉVTIZEDE¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

I. A Pesti Egyetemi Szülészeti Klinika Diescher János professzorsága idején

Az igen kiterjedt Semmelweis-irodalom a legutóbbi években is számos új eredménnyel, értékes összefoglaló művel és részlettanulmánnyal gazdagodott. Érdekes módon továbbra is a kutatások egyik legelhanyagoltabb területe Semmelweis tanainak hazai fogadtatása és elterjedése. Ezen a téren talán az egyetlen új eredmény Gortvay Györgynek az az állítása, hogy „Semmelweis aszeptikus eljárása Balassa útján alkalmazást nyert a pesti egyetem sebészeti klinikáján is”. 1858-tól Balassa, majd halála után utóda, Kovács József a fokozatosan meghonosodó Lister-féle sebkezelési eljárás előtt, illetve részben azután is a Semmelweis-féle aszepszist követte.²

A Semmelweis halálát követő tíz esztendőről a legutóbb megjelent összefoglaló monográfiák is lényegében csak annyit mondanak, hogy Fleischer József és Ambró János őrizte meg Semmelweis emlékét, ők követték Semmelweis tanításait, s Kézmárczky Tivadar professzorral történt kinevezésével kezdődik az az időszak, amikor Semmelweis tanai elfoglalják méltó helyüket a magyar szülészetenben.³ Sőt Benedek István szerint Markusovszky nekrológjától „Fleischer emlékbeszédéig – amely hét év múlva hangzott el – nevét sem ejtették ki többé, utána ismét hallgattak tíz éven át; 1882-ben rázta fel a freiburgi Hegar a magyar orvosok szunnyadó lelkiismeretét. Elgondolkoztató ez a dermedt hallgatás.”⁴ Szemesi Imre szerint pedig Semmelweis „halála után hazánkban a szülészet tudománya visszaesett a Semmelweis előtti időszak szintjére. 1865–1875 között ismét közel 6%-ra emelkedett a gyermekági láz halálozása.”⁵

A fenti megállapításokból azt a következtetést kellene levonnunk, hogy Semmelweis maga elérte ugyan, hogy 1862-ben az egyetem orvosi kara állást foglalt tanítása mellett, hogy a helytartótanács utasította a törvényhatóságokat Semmelweis antiszepszisének bevezetésére a bábgyakorlatba, hogy Markusovszky és az Orvosi Hetilap harcolt a gyermekági láz

---

¹ Forrás: Dörnyei Sándor – Dörnyeiné Dapsy Henriette: Semmelweis hazai utóéletének első évtizede. I–III. = Orvostörténeti Közlemények 46–47 (1968) pp. 81–93., Orvostörténeti Közlemények 55–56 (1970) pp. 123–155.

² Gortvay György: Semmelweis emlékezete. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 1538–1541.

³ Gortvay György – Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Bp., 1966.; Benedek István: Semmelweis és kora. Bp., 1967.

⁴ Benedek id. mű p. 416.

⁵ Szemesi Imre: A gyermekági láz klinikumának és gyógyításának változása Semmelweistől napjainkig. = Orvosi Hetilap, 1965. pp. 1557–1562.

kóroktanának és megelőzésének nemzetközi elfogadtatásáért, de halála után – egy-két magányos követőjétől eltekintve – azonnal elfeledték, hátat fordítottak tanainak, s azokat közel száz év múlva külföldről kellett újra „importálni”. Ez azt jelentené, hogy Semmelweis 15 évi pesti működés, ebből 10 évi egyetemi tanárkodás után lényegében csak külföldön tudott volna számottevő eredményt elérni tanainak elismertetésében. Ha mindez megfelelne a történeti valóságnak, nemcsak a 60-as és 70-es évek magyarországi orvostudományára és egészségügyére, elsősorban szülészetére, hanem mindennek előtt magára Semmelweisre vetne rendkívül rossz fényt.

A korszak orvosi sajtójának más irányú tanulmányozása során felbukkant adatok, orvostörténetünkben Semmelweisszel kapcsolatban nem említett nevek indítottak arra, hogy ezt az eddig részletesebben át nem kutatott időszakot, Semmelweis hazai utóéletének első évtizedét kissé alaposabban megvizsgáljuk, s ezen a téren a rendszeres feldolgozáshoz az első lépéseket megtegyük.

Vizsgálataink alapján az orvostörténetben eddig kialakult kép bizonyos módosításokra szorul. Semmelweis legkövetkezetesebb követője valóban Ambró János és Fleischer József volt. Az ő jelentőségük azonban nagyobb, mint az eddigi Semmelweis-irodalomból kitűnik. Mellettük még számosan – tanítványok, barátok, ellenfelek – megemlékeztek Semmelweisről. Ezeket a sokszor gyenge hangokat is érdemes azonban gondosabban szemügyre vennünk, hiszen így az egészségügy mindig háttérben maradó „derékhadának” felfogásába kapunk némi bepillantást. A Semmelweis mellett vagy ellen megszólalók ugyanis elsősorban nem orvosi múltunk kiemelkedő alakjai, legtöbbször nem tudósok, hanem elfeledett gyakorló orvosok.

A vizsgált tíz év „mikroszkópikus” elemzéséből ezúttal elsőként a pesti egyetem szülészeti klinikájának Semmelweis halálát követő időszakáról, a gyermekágyi láz tanainak ottani érvényesüléséről igyekszünk beszámolni.

Orvostörténeti irodalmunk a kari tanártestület summás megrovásával intézte el azt a tény, hogy Semmelweis utódja Diescher János lett. Gortvay és Zoltán szerint „az egyetem orvoskara is Semmelweis tanításának meg nem értéséről tett tanúságot” Diescher jelölésével, hiszen „Semmelweis elméletét Diescher sem tette magáévá”.⁶ Benedek István véleménye Diescherről még erősebb:

„Nem az a baj, hogy jelentéktelen ember, hanem az, hogy Semmelweis tanítását nem becsülte, a klinikán már meghonosodott tisztasági szabályokat és óvintézkedéseket nem tartotta be, nem tanította, nem kívánta meg tanítványaitól és a személyzettől. A gyermekágyi halálozás iránt nem érdeklődött, következésképpen a klinika azonnal lezüllött, a gyermekágyi halálozás magasra szökött és magas maradt mindaddig, amíg 1875-ben Semmelweis tanítványa, Kézmárszky Tivadar a tanszék vezetését át nem vette.”⁷

A fenti megállapításokhoz hozzá kell tennünk ezeket az eddig figyelmen kívül hagyott adatokat: Diescher jelölésére a javaslatot Balassa tette, s azt a kar egyhangúan elfogadta. A jelölést az egyetemi tanács, majd a helytartótanács változatlanul terjesztette tovább, s az uralkodó ennek megfelelően nevezte ki Semmelweis utódját.⁸

Balassa és a tanári kar Semmelweisszel szoros barátságban álló többi tagja: Wagner János, Jendrassik Jenő hogyan jelölhették Dieschert a szülészeti tanszékre? Vagy ők sem értették meg kellőképpen Semmelweis tanainak jelentőségét, s nem törődtek azzal, hogy az addig elért eredmények veszendőbe mennek?

A rendelkezésre álló szűkös adatok és a korabeli viszonyok alapján megpróbálunk magyarázatot találni ezekre a kérdésekre.

---

⁶ Gortvay – Zoltán id. mű p. 239.

⁷ Benedek id. mű p. 417.

⁸ Győry Tibor: Az orvostudományi kar története 1770–1935. Bp., 1936. p. 633. és Wiener Medizinische Wochenschrift, 1866. p. 166.

Diescher János helyettes tanárrá történő kinevezéséről a Gyógyászat 1865. augusztus 26-án a következő hírt közli:

„A t. orvostanári kar a szülészeti tanszék állandó betöltéséig Diescher János orvos-sebész tr. ny. r. tanár úrra mint szülésmesterre, s a szülészeti tanszék egykori tanársegédjére bízta a szülészettanári helyettesítést.”⁹

Ebből arra következtethetünk, hogy a tanári kar hirtelenében (még két hét sem telt el Semmelweis halála óta!) azt a tagját bízta meg a klinika ideiglenes vezetésével, akinek szülészeti múltja volt. Dieschernek nemcsak szülésmesteri oklevele volt (az volt pl. Balassának is), hanem előbb Birly Flórián mellett szülészeti tanársegéd, majd még a szabadságharc előtt egyetemi tanári kinevezéséig (1849) Pest város szülészeti és nagy praxissal rendelkező nőorvos volt. Ez eléggé valószínű magyarázat lehet Diescher helyettesé történt kinevezésére. Nem tudjuk azonban, hogy mi vezette Dieschert arra, hogy 1865-ben pályázott a szülészeti tanszékre, 1855-ben azonban nem tette ezt. Mindkét üresedés idején már rendes tanár volt. Milyen megfontolás hagyta ott vele a tizenöt évig tanított gyógyszeriant és elméleti orvostant? Saját ambíciói változtak meg, vagy mások ösztönözték erre a szakmacserére? Ezekre a kérdésekre egyelőre nem tudunk megfelelő választ adni.

A pályázatokat 1865. október 31-ig kellett beadni a dékáni hivatalba.¹⁰ Nyolcan pályáztak, Diescher mellett Semmelweis két korábbi tanársegéde: Fleischer József és Maizner János, utóbbi akkor már a kolozsvári orvos-sebészeti iskola szülészeti tanára, továbbá Gotthardt Károly, a pozsonyi országos kórház főorvosa és négy osztrák orvos: Bartsch, Kuhn, Mayrhofer és Meissner, köztük Karl Mayrhofer – a bécsi I. sz. női klinikán Karl Braun tanársegéde – számottevő szaktekintély volt.¹¹ Ő volt az, aki a gyermekágyi láz bakteriológiai magyarázatához az első lépéseket megtette 1863-ban, s az ő kutatásai jelentősen befolyásolták pl. Späthet abban, hogy 1864-ben a bécsi orvosegyesületben már Semmelweis tanainak igazáról beszéljen.¹²

A bécsi orvoskörök nagy reményeket fűztek Mayrhofer pályázásához, s a tudományos értéket véve figyelembe, kétségkívül ő volt a legalkalmasabb jelölt. A pesti egyetem azonban 1860 óta a magyar nyelv tudását és magyar nyelvű előadások tartását tekintette a tanári állások elnyerésének és megtartásának a feltételül a szakmai kívánalmak mellett. Ezzel igyekezett a Bach-korszakban megindult elnémetesítésnek gátat vetni, s az önálló magyar orvostudomány felé jelentős lépéseket tenni. Az 1860–61-i kedvező politikai légkör: a Bach-rendszer bukása, az októberi diploma, az abszolutizmus helyett az alkotmányosság visszaállítása lehetőséget adott arra, hogy a külföldi professzorokat (Czermakot, Seidl, Brühl, Wertheim) távozásra bírják, s helyükre hazaiakat ültessenek. Ezt az elvet: a magyar nyelvtudás megkövetelését az első kiegyezési kísérlet kudarcát követő Schmerling-féle abszolutizmus idején is sikerült fenntartani.¹³ A pályázati kiírásban ugyan nem szerepelt, s ezért jelentkeztek az osztrákok is, Balassa a javaslatban azonban csak azt a három pályázót vette figyelembe, aki tudott magyarul. Célja tehát az lehetett, hogy a kar egységes álláspontot

⁹ Gyógyászat, 1865. p. 706.

¹⁰ Orvosi Hetilap, 1865. pp. 631–632.

¹¹ A pesti orvoskaron a tanszékbetöltések körüli harcokról elsősorban a Wiener Medizinische Wochenschrift pesti levelezője számol be. Orvostörténetünknek eddig nem sikerült megnyugtatóan kideríteni, hogy ki írta ezeket a leveleket. A kortársak Hirschler Ignácra gondoltak. Az kétségtelen, hogy Balassához és az Orvosi Hetilap köréhez közel álló személy volt, ezért jogos Hirschler kombinációba hozása. A tanszékbetöltésekkel foglalkozó levelek a következők: a Sauer-tanszékről 1865. február 8-i keltezéssel (Wiener Medizinische Wochenschrift, 1865. pp. 222–223.); a botanikai tanszékről (uo., 1865. p. 974, pp. 1018–1019.); az üres tanszékre, köztük a szülészeti pályázókról (uo., 1865. pp. 1702–1703.); a második belgyógyászati és a szülészeti tanszék betöltéséről 1866. január 25-i keltezéssel (uo., 1866. pp. 150–151, p. 166.).

¹² Gortvay – Zoltán id. műve p. 170, 235.

¹³ Györy id. műve

foglaljon el az osztrák jelöltekkel szemben, a jelölési sorrendben inkább kompromisszumra is hajlandó lehetett a fő cél elérése érdekében.

A tanári karon belül ugyanis igen éles nézetkülönbségek voltak. Ez kiderült a szülészeti tanszék pályázatának elbírálását megelőző tanszékbetöltések során.

1863 végén meghalt Sauer Ignác belgyógyászprofesszor. Az előzetes megbeszélések szerint egyetlen jelöltként Wagner Jánost, a sebészek számára rendelt belgyógyászat tanárát jelölik. Nehézségként felmerült Wagner protestáns volta, ez azonban mégsem látszott akadállynak, mert a kormányzat és az egyetem vezető körei ugyan az egyetem hangsúlyozottan katolikus jellegének az erősítését követelték, de Wagner eddig is professzor volt, másik katedrára történő kinevezése tehát nem növelné a protestánsok súlyát. Wagner jelölésének indoklására egy öttagú bizottság: Balassa, Jendrassik, Lenhossék, Semmelweis és Stockinger kapott megbízást. A jelölést tárgyaló kari ülésen azonban vihar támadt, a Balassáékkal szemben ellenzéki, javarészt aulikus beállítottságú frakció (Wachtel, Diescher, Arányi, Linzbauer és Lippay) nem fogadta el Wagner jelölését és különvéleményként Poór Imrét, Gebhardt Lajost és Győry Albertet ajánlották. Az egyetemi tanács a jelölést megváltoztatta, s a Poór, Gebhardt, Balogh Kálmán sorrendet terjesztette tovább. A helytartótanács végül Wagnert javasolta első helyen, Poórt második és Győryt harmadik helyen. Az uralkodó Wagnert nevezte ki.¹⁴

Hasonló viharok támadtak hamarosan a botanikai tanszék betöltése körül. A többség három protestáns jelöltjével (Jurányi Lajos, Dorner József, Hazslinszky Frigyes) szemben a kisebbség különvéleményében második helyen Linzbauer Xavér Ferencet javasolta; Linzbauer ugyan nem volt botanikus, de katolikus és aulikus.

Wagner kinevezése után az ő megürült tanszéke körül támadt újabb vihar. Balassáék már Sauer helyének betöltésekor élesen szembeszegültek Poór Imre jelölésével, mert féltették az egyetem tekintélyét a szakmailag és emberileg a professzorságra teljesen alkalmatlannak tartott Poórtól.¹⁵

A harc éleződését jelentette, hogy Wagner kinevezése után, 1865 elején Poór Imre lapjában teljesen nyílt és kíméletlen támadást indított az Orvosi Hetilap köré csoportosult orvosok ellen. Megírta, hogy:

„Balassa tnr. úr alatt Markusovszky, Hirschler, Lumniczer stb. tudor urak évek előtt magánérdekű cliquet alakítottak. Ezen clique célja az orvosi gyakorlat finansziális kiaknázása, s döntő befolyás szerzése föl és lefelé orvosi és nem orvosi ügyekben. Közlönye Pesten az Orvosi Hetilap, Bécsben a W. Med. Wochenschrift.”¹⁶

A vita ezután a két orvosi lap hasábjain heteken át kölcsönös személyeskedésekkel tűzdelve folyt, sőt a budapesti kir. orvosegylet március 4-i és 18-i ülésein botrányos jeleneteket is okozott.¹⁷

A jelölő kari tanácskozáson Wagner János referátumában első helyen Gebhardt Lajos magántanárt, a Rókus Kórház főorvosát, második helyen Korányi Frigyes magántanárt, harmadik helyen pedig Balogh Kálmánt, akkor a kolozsvári orvossebészeti iskola tanárát, az Orvosi Hetilap főmunkatársát javasolta. A heves vita során „a klerikális elemek”, elsősorban

¹⁴ Gyógyászat, 1865. p. 120.

¹⁵ Poór Imre pályafutása, a magyar orvostudomány fejlődésében játszott szerepe, kiválása az Orvosi Hetilap szerkesztőségéből, a Gyógyászat megindításával az Orvosi Hetilappal szemben egyre élesebben ellenzéki tábor kialakítása stb. külön tanulmány tárgya lehetne, ezeknek a részleteibe ezúttal nem mehetünk bele. (– a szerző megj.)

¹⁶ Az orvosi erkölcsiség jelen állapota. = Gyógyászat, 1865. pp. 164–169. (Az idézett rész p. 165.)

¹⁷ Gyógyászat, 1865. pp. 290–297. és Flór Ferenc: Válasz Markusovszky Lajos úrnak, az Orvosi Hetilap, szerkesztőjének. = Gyógyászat, 1865. pp. 226–228. Érdemes ez utóbbiból egy Semmelweisre vonatkozó részt (p. 227.) kiemelni: „...e gyűlésen is [Markusovszky] tr. úr maga és társai közül S...veis egyetemi tanár a legdulakodóbban viselték magukat. Az elnököt [Kovács Sebestyén Endre] megtámadva, helyét elhagyni kényszerítették.”

Wachtel Dávid, Poór Imre jelölése mellett kardoskodtak. Végül a következő eredmény született: 11 közül hét szavazattal első helyen jelölték Gebhardt Lajost, 6 szavazattal (Lippay dékán döntő szavazatával) Poór Imrét második helyen és 9 szavazattal Korányi Frigyes harmadik helyen. Balassa János különvéleményében Korányi Frigyes ajánlotta a tanszékre. Az uralkodó végül Korányit nevezte ki.

Az egyes tanszékek betöltése körüli viták, a tanári karon belül kialakult „pártok” ismeretében jobban meg tudjuk érteni Balassa javaslatát. Inkább lemondott a hozzá közelebb álló, de még elég nagy tekintélyt nem szerzett Fleischer első helyen történő jelöléséről, s az ellentétes táborba tartozó Diescher ajánlotta első jelöltnek, hogy a tanári kar egységes állásfoglalását a magyarul nem tudó pályázókkal, elsősorban a legesélyesebbnek tekinthető Mayrhoferrel szemben biztosítsa.

(A jelöléssel azonban összefüggésbe hozhatjuk Markusovszky nekrológiájának azt a részét is,¹⁸ amelyben megállapítja, hogy Semmelweis az egyetemen nem tudott olyan jeles szülésznőgyógyászokat nevelni, amilyenekre az országnak szüksége van. Ezt a megállapítást – bár az objektív nehézségek említése enyhíti – Semmelweisszel szembeni utólagos szemrehányásnak is tekinthetjük, hogy nem maradt utána olyan tanítvány, aki méltó lenne átvenni örökét, így előrevetítve magyarázza a döntést, hogy – egyéb okokat is figyelembe véve – Semmelweishez méltatlan emberrel kénytelenek betölteni a megürült tanszéket.

Diescher szülészprofesszori működéséről nem sokat tudunk. Elgondolkoztató azonban az a megállapítás, amit Balassa javaslatának indoklásában mondott, hogy „megelégedésre működött mint helyettes”.¹⁹ Nem valószínű tehát, hogy „a klinika azonnal lezüllött, a gyermekágyi halálozás magasra szökött” volna, mert azzal Balassa nem lehetett volna megelégedve. Diescher tudományos munkásságot egyáltalán nem fejtett ki. Felfogásáról, Semmelweiseről és a gyermekágyi láz tanáról nem ismeretes egyetlen nyilatkozata, állásfoglalása sem. Annak a megállapításnak, hogy a gyermekágyi láz kérdése nem érdekelte, ellene mond az a tény, hogy az 1870. évi nyári félévben rendkívüli tárgyként „A gyermekágyi láz kóroktani szempontból” címmel hirdetett előadást.²⁰

Az 1864/65-i tanév végeztével kitűzték a következő tanévi jutalomtétéleket. Ezek között szerepel a Pasquich-alapból 50 forinttal díjazandó szülészeti pályakérdés is: „A gyermekágyi láz leírása és tárgyalása, kórtani, kórismeit és gyógytani irányban, tekintettel a kórodán előfordult esetekre”.²¹ A tételt nyilvánvalóan még Semmelweis tűzte ki, a dolgozat megírása és elbírálása azonban már Diescher idejében történt. A pályázatot Rezy János ötödéves hallgató nyerte el, s dolgozata később a Gyógyászatban meg is jelent.²² Rezy alapos munkájában azt az álláspontot fejt ki, amit még Semmelweistől tanulhatott:

„Orvostudományunk jelen színvonalán tehát a gyermekágyi lázat nem tartjuk többé epidemiának sem contagiosus, sem pedig miasmaticus betegségnek, hanem gyermekágyi láz alatt – Semmelweis tanár szavaival élve – azon (a terhes, szülő, s gyermekágyas nőben) meglevő lázas állapotot, mely bizonyos rothadásba ment szerves állati anyagnak a vérbe történt fölszívása folytán fejlődik, honnét fölszívási láznak is – Resorptionsfieber – nevezetük.”

---

¹⁸ „Csak mély sajnálatunkat fejezhetjük ki a felett, hogy Semmelweis tanárnak egyetemünkönél nem volt alkalma jeles szülészek és nőorvosok kiképzése körül oly hasznosan működni, amint azt hazánk szüksége a gyógytudomány ezen terén megkívánja, s mint ő alapos szakképzettsége, műtői ügyessége, s kivált azon önálló tanulmányok útján szerzett biztos tapintatnál és ítéletnél fogva, mely által a valót a hamistól, a hasznosat a fölöslegestől, a biztost a kétségestől megkülönböztetni tudta, tehette és tenni akarta volna.” (Lásd: Orvosi Hetilap, 1865. p. 551.)

¹⁹ Győry id. műve p. 633.

²⁰ Gyógyászat, 1870. p. 320. és Orvosi Hetilap, 1870. p. 310.

²¹ Gyógyászat, 1865. p. 577.

²² Rezy János: A gyermekágyi láz kórtani, kórismeit és gyógytani szempontból. = Gyógyászat, 1868. pp. 645–648, 660–664, 678–680, 700–703, 717–724, 741–745, 756–758, 772–773. (Az idézett rész p. 648.)

Dieschernek 1865-től 1869-ig Ráth József volt a tanársegédje, aki még Semmelweis tanítványa volt. (1865 júliusában a Báthory István kiválásával megüresedett tanársegédi állás betöltésével foglalkozó kari ülésen történt meg, hogy Semmelweis előterjesztés helyett a bábaesküt olvasta fel.²³ A következő kari ülésen – tehát már Semmelweis bécsi kezelése idején, de valószínűleg az ő javaslatára – választották meg Ráthot, mert a kari határozatot a Gyógyászat augusztus 5-én²⁴ közli.) 1869-ben az ugyancsak Semmelweis-tanítvány Kézmárszky Tivadar került Diescher mellé tanársegédnek, aki előzőleg két éven át a Schordann-féle utazási ösztöndíjjal az európai kórházakat látogatta, hogy magát a szülészet-nőgyógyászatban tovább képezze.

Ráth József – professzorához hasonlóan – ebben az időben nem fejtett ki tudományos és szakirodalmi tevékenységet, s 1865-től éveken át nem jelent meg a Semmelweis által tanársegédeivel rendszeresen megíratott éves beszámoló a klinika működéséről.

Kézmárszky viszont már bizonyos tudományos ambícióval indult pályája elején. Első megjelent munkája azonban még nem szülészeti, hanem a Lippay Gáspár klinikáján készített szemészeti tárgyú, egyetemi pályadíjat nyert dolgozat.²⁵ A következő évben, amikor az utazási ösztöndíjat megpályázta, már „a nőgyógyászatot választá szakfeladatul”.²⁶ Tapasztalatairól az Orvosi Hetilapnak küldött leveleiben négy ízben számol be. Ezekben kétszer tér ki a gyermekági lázzal kapcsolatos kérdésekre. Prágából írja:

„Ismerve van, hogy Seyfert a többiektől egészen elütő saját gyógmódot követ a gyermekági lázban... A gyermekági láz Seyfert szerint ép oly általános és járványos betegség mint a typhus, a cholera stb., s oktanában a „genius epidemicus” játssza a főszerepet. A terhesség minden szakában léphet fel, s rendszeren szülést idéz elő... Tudomásommal csupán a korán elhunyt Breslau nyilatkozik kedvezően Seyfert eljárásáról saját kísérletei folytán.²⁷ Józan ítéletet mondani oly eljárásról, melyet idegen kórodán észleltünk, hol a saját megfigyelés, vizsgálat stb. sok mindenféle udvariasság szabta korlátok közé van szorítva, könnyen beláthatólag nehéz: s véleményem e szóban forgó tárgyban annál igazságtalanabbnak tetszhetnék, miután a múlt hetekben a betegség ritka rosszindulatossággal pusztított a gyermekágyasok között.”²⁸

Berlinben meglátogatta a Martin vezetése alatt álló klinikát, s leírja, hogy a szülőszobában „külön edényben úgynevezett chamäleon (Mangan hyperoxid-oldat) tartalmaztatik, mellyel a házi szabályok szerint minden vizsgálat előtt a kezet meg kell mosni... Minden szülés után az ágyat új szalmával töltik meg, a régít pedig kiviszik a házból.”²⁹ A többi meglátogatott angol és német intézetben is kitér a tisztaság különböző fokára, de a gyermekági láz kérdését nem érinti, Semmelweis nevét pedig egyáltalán nem említi.

Kézmárszky hazatérése után hamarosan tanársegéd lesz a klinikán, s egymás után jelennek meg különböző közleményei. Elsőként a nőgyógyászat akkor előtérben álló kérdésével, az ovariectomiával foglalkozik, elsősorban angliai tapasztalatai alapján.³⁰ A cikkben 900 angol, amerikai, francia és német esetet foglal össze, de nem tesz említést az első magyarországi

²³ Gortvay – Zoltán id. műve p. 185.

²⁴ Gyógyászat, 1865. p. 658.

²⁵ A köthártyalob. = Gyógyászat, 1865. pp. 938–945, 955–959, 981–986, 1009–1012, 1029–1035.

²⁶ Orvosi Hetilap, 1866. pp. 767–768.

²⁷ Az 1866-ban elhunyt Bernhardt Breslau zürichi professzor.

²⁸ Orvosi Hetilap, 1868. pp. 417–419.

²⁹ Orvosi Hetilap, 1868. pp. 508–510. A pesti klinika tisztasági viszonyaira vet fényt a levél következő részlete:

„A tisztántartás egyébiránt itt az ápolószemélyzet közt becsületbeli dolog látszik lenni. Legalább azt beszélték nekem, hogy az osztályon egy különben igen ügyes és tiszta ápolónő alatt levő szobában egyszer poloska találtatott, mit a szegény asszony annyira megrestelt, hogy sírva fakadt, s utóvégre is a tanárnak kellett vigasztalólag interveniálni. Hej, de jóízűt kaczagnának az ily bohó ápolónőn a kerepesi úton!...”

³⁰ Kézmárszky Tivadar: A petefészkek-kiirtás (ovariotomia) jelen állása, különös tekintettel Angolországra. = Orvosi Hetilap, 1869. pp. 441–445, 457–461, 477–483.

ovariotomiáról, amelyet Semmelweis 1863. június 22-én – tehát már Kézmárczky egyetemi tanulmányai alatt – végzett.

1871-ben aztán – visszatérve a semmelweisi hagyományokhoz – Kézmárczky külön füzetben kiadta a szülészeti klinika 1869–70. évi működéséről szóló jelentését.³¹ Ez Semmelweis tanársegédek közleményeihez képest sokkal többet nyújt. Részletesen ismerteti a klinika elhelyezését, az oktató és gyógyító tevékenységet, végül az egy év betegforgalmát az érdekesebb esetek részletes leírásával. Munkájának egyik nyilvánvaló célja, hogy a helyzet részletes bemutatásával harcot indítson a klinika megfelelőbb elhelyezéseért és az orvos- és bábaképzés elválasztásáért.³²

A jelentés bevezetésében Kézmárczky köszönetet mond Diescher „elégé nem méltányolható szíves készségéért, mellyel nekem az anyag fölhasználását legtágabb módon megengedte, s mellyel tanulmányaimban becses tanácsával buzdított”.³³ Ezekből a szavakból – ha le is számítjuk a tanársegédnek professzora iránti szinte „kötelező háláját” – feltehető, hogy Diescher nem állt kategorikusan szemben tanársegédje felfogásával. A jelentésben pedig Kézmárczky határozottan Semmelweis mellett nyilatkozik:

„A legújabb időben mindinkább általános nyilvános elismerésben kezd részesülni Semmelweis tana a gyermekági láz keletkezéséről... A kegyelet adójának némi részét akarjuk leróni azon közös tanítónk iránt, ki a szüléset történelmében korszakot alkotó eszméjét lelkesedéssel hirdette, tragikus vége által megfosztatott azon elégtételtől, hogy tanát általánosan, s nyilvánosan elismerve lássa, midőn ide iktatjuk, mit Schroeder (Erlangen), Veit tanítványa, tankönyvében Semmelweisről mond.”³⁴

Ezen elismerő szavak kíséretében kifejti a szülészeti intézetekben követendő profilaktikus rendszabályokat.

Kézmárczky korábbi bizonytalan megnyilatkozásai után tehát itt már teljesen egyértelműen tesz hitet Semmelweis tanainak igaza mellett. Az idézett „elvi nyilatkozat” értékét azonban erősen lerontja, hogy a következő lapon azt mondja:

„Azok szerint, a miket a bevezetésben mondottunk, könnyen belátható, hogy kórodánk a Prophylaxisnak épen vázolt alapelveit keresztülvinni lehetetlen”.³⁵

Vagyis a klinika rendkívül mostoha elhelyezése, a kórtermek célszerűtlen elrendezése, valamint az orvos- és bábaképzés együttes végzése nem tette lehetővé, hogy a Semmelweis-féle előírásokat a kellő mértékben betarthassák. Semmelweis azonban professzorságának második felében ugyanazokban a helyiségekben működött. S a gyakorlati eredményben valóban nincs is lényeges különbség. 1869–70-ben a 617 szülő nő közül 11 halt meg, (1,75%), de gyermekági lázban csak 7 (1,12%).³⁶

Diescher 1873. július 5-én nyugdíjazását kérte, arra azonban csak egy év múlva került sor, s az egyetem 1874 júliusában bízta meg Kézmárczky Tivadart, hogy a nyári szünet befejezésétől, október 1-jétől helyettesként vegye át a klinika vezetését.

Dieschernek ebben az utolsó évében azonban nagyobb méretű gyermekági járvány volt a klinikán. Az első félévben 405 szülő nő közül 20 halt meg gyermekági lázban (4,93%). Erről az esetről Liebmann Mór számolt be az Orvosi Hetilapban.³⁷ Liebmann 1869-ben végezte be egyetemi tanulmányait, majd 1870 és 1872 között a Rókus Kórház szülészeti és

³¹ Kézmárczky Tivadar: Jelentés a magy. kir. tudományegyetem szülkórodájának 1869–70. tanévi működéséről. Pest, 1871. 82 p. Részlete megjelent: Gyógyászat, 1871. pp. 788–790, 801–804, 817–820.

³² Az orvos- és bábaképzés elválasztásáról külön cikke is megjelent: A k. m. tudományegyetem szülészeti kórodája hiányainak orvoslása. = Gyógyászat, 1871. pp. 713–715, 729–733.

³³ Kézmárczky id. mű p. 5.

³⁴ Uo. pp. 67–68.

³⁵ Uo. p. 69.

³⁶ Uo. p. 76.

³⁷ Liebmann Mór: Néhány adat a gyermekági lázjárvány elleni óvintézkedésekhez. = Orvosi Hetilap, 1874. pp. 536–538.

nőgyógyászati osztályán Fleischer József mellett al-, majd segédorvos. 1873-tól az egyetemi klinikán díjazott gyakornok, 1874-től pedig tanársegéd. 1872–73-ban külföldi tanulmányúton képezte tovább magát választott szakmájában. Fleischer mellett Semmelweis tanainak követője lett, mint azt korábbi cikkei is bizonyítják.

Liebmann az egyetemi szülészeti klinika gyermekágyiláz-eseteiről írott cikkének bevezetőjeként megállapítja:

„Mióta Semmelweisnek a gyermekágyi lázról szóló tana a szülések között erős alapot nyert, azóta vetélkedve törekszenek e baj fellépését ezen tan alapján a legszűkebb korlátok közé szorítani. Mindamellet még keveseknek sikerült nyilvános szüldéken azon kedvező egészségi viszonyokat teremteni, mint azt Semmelweis – ki (hogy Schroeder szavaival éljek) »mindenütt, hol az emberi nem jótevőiről van szó, az első közé soroztatni megérdemli« – elérni óhajtotta.”

Kézmárszky három évvel korábbi gondolatai térnek itt vissza: miként kevés helyen, az egyetemi klinikán sem sikerült olyan „kedvező egészségi viszonyokat teremteni”, mint Semmelweis megkívánna, s Liebmann is Schroeder szavaival méltatja Semmelweis-t. Ezek után leírja, hogy a francia kórházakban még mindig igen magas a gyermekágyi láz halálozása. 1872-ben Párizs valamennyi szülőintézetét figyelembe véve 4,29%, az egyetemi klinikán pedig még magasabb: 8,16%. Veit és Winckel alapján megállapítja, hogy tömegesebb esetek előfordulásakor a legcélszerűbb a szülőintézetek kiürítése, mert a fertőzés közvetlen okának felkutatása rendszerint csak akkor sikerül, amikor a fertőzés közvetlen okának felkutatása rendszerint csak akkor sikerül, amikor a gyermekágyasok már tömegesen esnek áldozatul a fertőzésnek.

A pesti klinikán 1874. február 5-től március végéig 150 gyermekágyas közül 18 halt meg.

„A foganatosított rendszabályok abból állottak, hogy a beteg gyermekágyasok az egészségesektől elkülönítettek, a terhesek és szülők vizsgálata lehetőleg megszorított, a fertőtlenítés a betegeknek használt minden tárgyra kiterjesztett, az ágynemű gyakran meg lett újítva stb. (...) A vajúdoszoba és egyes gyermekágyi szobák gyökeres kitisztítása és szellőztetése jó eredményűnek mutatkozott, legalább rövid időre és ismételve fogantatba vétetett, valahányszor azt a betegforgalom megengedte.”

Ebből a leírásból az derül ki, hogy az egyetemi klinikán fertőtlenítés addig is volt, ekkor csak „kiterjesztették” az összes tárgyra. Ismerték a tisztaság jelentőségét a fertőzések megelőzésében, de nem tudták azt kellő fokra emelni.

A klinikán Diescher nyugalomba vonulása után sem sikerült megszüntetni a gyermekágyi láz okozta halálozást. Kézmárszky 1884-ben beszámol az utóbbi évek eredményeiről, s ezek szerint a gyermekágyi láz halálozási arányszáma 1874–1878-ban 1,19%, 1879–1882-ben pedig 1,72%.³⁸ Sőt, a Gyógyászat szerint a gyermekágyi láz Kézmárszky klinikáján nemsokára szintén otthonossá vált, s ezért évenként néhányszor szüneteltetni kellett a szülő nők felvételét, az 1879–80-i tanévben fél év alatt 26 nő halt meg gyermekágyi lázban.³⁹

Az utolsó idézhető korabeli tanú, Bruck Jakab 1870-ben szerezte meg oklevelét, tehát már Diescher tanítványa volt. Utána 1870-től 1874-ig ő is a Rókus Kórházban Fleischer mellett volt al-, majd segédorvos. Semmelweis-monográfiájában írja:

„Nagy hátrányául szolgált az ügynek, hogy Semmelweis közvetlen utódai úgy a Rókus Kórház szülészeti osztályán, valamint az egyetemen távolról sem fejtettek ki kellő szigort az e helyeken már meghonosított óvintézkedések keresztülvitele körül”.⁴⁰

Ez a rövid utalás sem beszél Semmelweisszel való szembenállásáról, hanem „a kellő szigort” hiányolja, amire nem lehet kielégítő magyarázat a klinikai helyzet, ahogy

³⁸ Klinische Mittheilungen aus der ersten geburtshilflich – gynäkologischen Universität-Klinik mit Budapest. Stuttgart, 1884. p. 159.

³⁹ Győry id. műve p. 640. és Gyógyászat, 1880. p. 322, 341.

⁴⁰ Bruck Jakab: Semmelweis Ignác Fülöp. Tanulmány. Bp., 1885. p. 87.

Kézmárszky 1871-ben írta. Diescher és Kézmárszky ebben az időben nyilván megelégedtek Semmelweisnek azzal a „lazításával”, amiről nagy művében maga emlékszik meg:

„A chlormosásokat rendszeresen nem alkalmaztuk, mert nem kellett kezeinket bomlott állati szerves anyagtól megtisztítani. Csak azon néhány bonczolás után, melyet végeznünk kellett, használtunk chlormészt kezünk tisztogatására.”⁴¹

Semmelweis azonban a gyermekágyi láz fellépése esetén azonnal megtette a legszigorúbb intézkedéseket, hogy a fertőzés továbbterjedését megakadályozza, ezért az ő idejében csak szórványos esetek fordultak elő. Utódaiból ez a szigor hiányzott, nem léptek fel időben az esetek elszaporodása ellen.

Diescher valóban nem volt jelentős ember, még az egyetemi pártharcokban vele közös fronton harcoló Gyógyászat sem sok jót tud róla mondani. Nyugdíjaztatási kérése beadásakor a vele egy időben visszavonuló Arányiról megmondja, hogy „a kórbonctan Pestre átültetője”, Lippayról, hogy „néhai nagyírú orsz. szemorvos és buzgó tanár”. Diescherről csak azt mondhatja, hogy „a szülészeti ny. r. tanára”.⁴² Halálakor is nagy magánpraxisát emlegeti. Tudományos felfogását elég dodonai stílusban jellemzi:

„Diescher a modern gynaekológiának mindig színvonalán álló, de a merész újításokat tartózkodva fogadó tudós volt, a jeleseknek bizonyult vívmányok hasznosítása volt elve”.⁴³

Összefoglalóként megállapíthatjuk az elmondottakból, hogy a pesti egyetemi szülészeti klinikán Semmelweis halála után kétségtelen a visszaesés. Egy óriás kidőlte után ez természetes. Itt azonban többről is van szó. Diescher jelentéktelen személyisége a Semmelweis által elvetett magok kikelését súlyosan hátráltatta. A Semmelweist követő orvosok elsősorban Fleischer Rókus Kórházi osztályáról kerültek ki, vagy Semmelweis tanítványai voltak, s azután különböző helyeken működtek. A magyar szülészetnek Semmelweis által megindított fejlődése – Dieschertől függetlenül – 1870-től szélesebb körben indult meg. Ambró János és Kézmárszky fellépése után hamarosan egész sor fiatal nőorvos (így az itt említett Liebmann Móron, Bruck Jakabon és Ráth Józsefen kívül elsősorban Góth Manó, Konrád Márk) lépett fel. A Semmelweistől kiinduló fejlődési vonal akkor tört meredekebben felfelé, amikor 1879-ben kötelezővé tették a szülészeti hallgatását az egyetemen, s 1881-ben Tauffer Vilmos vezetésével létrehozták a második szülészeti klinikát, egyszersmind különválasztották az orvos- és bábaképzést.

A gyermekágyi láz kérdésében a néhány magyar szülészeti intézmény nem maradt el a külföldi színvonal mögött, a pesti egyetem azonban – még hazai vonatkozásban sem – játszott vezető szerepet. Ambró, Fleischer szerepéről, valamint a Semmelweisszel kapcsolatos további megnyilatkozásokról külön tanulmányban kívánunk beszámolni.

II. Semmelweis közvetlen iskolája

Tanulmányunk első részében⁴⁴ már említettük, hogy Markusovszky Semmelweisnekrológiájában utólag burkolt szemrehányást tett barátjának, hogy a szülészeti-nőgyógyászati szakemberképzése terén nem ért el olyan eredményeket, mint amelyeket elvártak tőle. Hasonló értelemben nyilatkozott Fleischer József is 1872-i Semmelweis-émlékbeszédében:

---

⁴¹ Gyóry Tibor (összeáll. és ford.): Semmelweis összegyűjtött munkái. Bp., 1906. pp. 138–139.

⁴² Gyógyászat, 1873. p. 463.

⁴³ Gyógyászat, 1883. pp. 788–789.

⁴⁴ Megjelent: Orvostörténeti Közlemények 46–47 (1968) pp. 81–93.

„Az orvos-szülészek kiképzetésére pesti tanársága alatt keveset tett, tanársegédein kívül iskolájából alig kerültek ki szakférfiak, de ennek oka főképp a kóroda azon visszas helyzetében alapult, hogy a bábák és orvosnövendékek együttesen vannak”.⁴⁵

A Fleischer által említett „mentség” mellett feltétlenül ki kell emelnünk még azt a körülményt is, hogy a szülészet Semmelweis professzorsága idején nem volt kötelező tantárgy.

Fleischer idézett megállapítása egyúttal meg is jelöli, hogy kik között kell elsősorban keresnünk Semmelweis követőit: volt tanársegédei körében.

Még Birly professzorsága idején, 1854 áprilisában került a „szülkóroda” tanársegédi állásába Fleischer József, és Semmelweis első egyetemi éve alatt is ő asszisztált. 1857-ben lejárt a tanársegédi ideje, s ekkor őt Maizner János követte. Maizner csak egy évig működött Semmelweis mellett, utóda Kreutzer Ferenc volt, aki 1858-tól 1862-ig (?) töltötte be ezt az állást. 1862-ben Báthory István került Semmelweis mellé. Az ő tanársegédi ideje 1865 nyarán járt le. Ekkor, valószínűleg még Semmelweis javaslata alapján, de már bécsi gyógykezelése idején választották meg Ráth Józsefet, aki ténylegesen már Diescher tanársegéde lett.

Eddigi orvostörténeti irodalmunk is Semmelweis egyik legjelentősebb követőjeként tartotta nyilván Fleischer Józsefet, Semmelweis első tanársegédét.

Fleischer József 1829-ben Breznóbányán született. Nagyapja sebészmester, apja pedig orvos volt. Egyetemi tanulmányait a pesti egyetemen végezte, de még doktorrá avatása előtt, 1853. május 1-jétől a Rókus Kórház I. sebészeti osztályán a nagytekintélyű Kovács Sebestyén Endre főorvos mellett lett tertiarius. Június 13-án avatták doktorrá, s október 1-jén már átkerült a kórház Krisch Rezső vezetése alatt álló belgyógyászati osztályára alorvosnak. Innen 20 nap múlva a Gebhardt Xavér Ferenc vezette egyetemi belgyógyászati klinikára lépett át asszisztensként. Itt mintegy fél esztendeig működött, mert a következő év áprilisában a szülészeti klinika tanársegéde lett. 1857-ben kilépve az egyetem kötelékeiből, magángyakorlatot kezdett.⁴⁶ Már 1856-ban megpályázta a Semmelweis professzori kinevezésével megüresedett Rókus Kórházi főorvosi állást, de sem akkor, sem 1861-ben, Rott Ignác halála után nem sikerült elnyernie azt.

Már egyetemi működése alatt is – a nyári szünidőt felhasználva – gyakran járt Bécsben, hogy az ottani kórházakban, elsősorban Gustav Braun mellett a szülészet műtéti részében megfelelő gyakorlatot szerezzen. 1867-ben a szülészeti műtétanból a pesti egyetemen magántanár lett.

Növekvő szakmai tekintélyét jelzi, hogy 1867-ben a Közegészségügyi Tanács rendkívüli tagjává nevezték ki, a Budapesti Orvosegyesület pedig pénztárnokává választotta. Amikor Erzsébet királyné 1868. április 22-én a budai várban Mária Valéria főhercegnőt szülte, az orvosi teendőket Balassa János professzor mellett Fleischer József látta el.⁴⁷ 1869-ben Gebhard Lajos rendkívüli tanárrá történt kinevezése után az orvoskari tanácsba a magántanárok képviselőjévé Fleischert választották meg.⁴⁸

1869-ben, Walla Ferenc halála után a fővárosi tanács őt bízta meg a Rókus Kórház szülészeti osztályának ideiglenes vezetésével. A kiírt pályázatot a fővárosi közgyűlés 1870. július 20-án tárgyalta, s nagy többséggel az első helyen jelölt Fleischert választotta meg a

---

⁴⁵ Fleischer József: Emlékbeszéd Semmelweis Ignác tanár fölött. = Orvosi Hetilap, 1872. p. 779.

⁴⁶ Mind Fleischer, mind a később tárgyalásra kerülő személyek életrajzi adataira vonatkozóan elsősorban Szinnyei József 'Magyar írók élete és munkái' című, 14 kötetes életrajzi lexikonát (Bp., 1891–1914) használtuk fel. Fleischerre vonatkozóan lásd még: Bruck Jakab: Emlékbeszéd Fleischer József felett. In: A budapesti kir. orvosegyesület 1878-i évkönyve. Bp., 1878. pp. 45–61.

⁴⁷ Gyógyászat, 1868. p. 343.

⁴⁸ Orvosi Hetilap, 1869. p. 283.

Rókus Kórház főorvosává. Így harmadszori kísérlet után sikerült megkapnia a Semmelweis által alapított osztályt.⁴⁹

Fleischer Rókus Kórházi működéséről leghitelesebben egyik alorvosa, Bruck Jakab számolt be a Budapesti Orvosegyesületben tartott emlékbeszédében.⁵⁰ Bruck kiemeli, hogy Fleischer Semmelweis mellett szerezte meg azt a szaktudást, amelyet később elsősorban a Rókus Kórházban hasznosított.

Bruck szerint a Rókus Kórház szülészeti osztályán Rott Ignác és Walla Ferenc főorvos idejében a gyermekágyi láz megelőzése terén a Semmelweis által meghonosított rendszabályokat „lényegében” megvalósították, „mégis nem egy irányban hiányzott a kellő szigor”. Ezt a statisztika is bizonyítja. A Rókus Kórházban előfordult gyermekágyi lázesetek az 1850-es években a következőképpen alakultak:⁵¹

	Semmelweis főorvosi ideje						Rott főorvosi ideje			
	1850	1851	1852	1853	1854	1855	1856	1857	1858	1859
megbetegedés	4	8	1	2	–	1	7	16	15	10
halálozás	4	3	–	–	–	–	–	1	5	–

Fleischernek a Rókus Kórházban „...első teendői közé tartozott az e tekintetben történt mulasztások pótlása. Kivitte, hogy azon megbetegedett gyermekágyasok számára, kik az egészségesekre nézve veszélyesek lehettek volna, külön, a többi kórtermektől elkülönített szoba rendeztetett be; távol tartotta a szülészeti osztályával kapcsolatban levő nőgyógyászati osztálytól mindazon betegeket, kik puerperalis infectio góczpontjait képezhettek volna, így különösen a méhrákban szenvedő gyógyíthatatlan betegeket, kiket kezdetben egy távol eső földszinti teremben ápoltatott, míg végre sikerült azok áttételét a Baraque-fiókkórház egyik osztályára kivinni. A kellő desinfectio kivitelét szigorúan ellenőrizte, szóval megtett mindent, mit a józan prophylaxis megkíván” – mondja Bruck.

A „kellő szigor” sem tudta azonban megakadályozni, hogy 1871-ben a 254 szülő nő közül gyermekágyi lázban négy (1,57%) meg ne haljon.⁵² Fleischer „ez idő óta kétszeres szigorral örködött a kellő óvszabályok kivitele fölött”, s ezután gyermekágyi láz csak egészen ritkán fordult elő a Rókus Kórházban.⁵³

Semmelweis figyelmét a gyermekágyi láz kórokanak a felderítésére és ennek ismeretében a megelőzési rendszabályok kidolgozására és bevezetésére összpontosította. Nem foglalkozott azonban a gyermekágyi lázban megbetegedettek kezelési módszereivel. Fleischer ezen a téren túllépett mestere működési terén. Grünwaldt követőjeként meghonosította az intrauterin kezelést, vagyis a megbetegedett puerperalis méh ürének fertőtlenítő oldatokkal történő kimosását.

Tudjuk, hogy Semmelweis érdeklődése utolsó éveiben egyre erősebben az addig igen elhanyagolt nőgyógyászat felé fordult. Fleischer folytatta ezt a törekvést. Cikkeinek egy része

⁴⁹ A főorvosi állásra pályáztak még: Báthory István, Kézmárszky Tivadar, Nobl József, Ráth József, Rimely Sándor, Feuer Dávid. A pályázók névsorát lásd: Gyógyászat, 1870. p. 336. A közgyűlési választásról lásd: Gyógyászat, 1870. p. 496.

⁵⁰ A budapesti kir. orvosegyesület 1878-i évkönyve. Bp., 1878. pp. 45–61.

⁵¹ Tormay Károly: Pest város élet- és halálozási viszonyainak statisztikája, különös tekintettel az itt 1831, 1854/55 és 1866-ban uralgott cholera járványokra. = Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények, 1867. pp. 186–252.

⁵² Liebmán Mór: Jelentés a pesti Rókus-kórháznak Fleischer József tr. főorvos és egy. m-tnr. vezetése alatt álló szülészeti osztálya 1871. évi működéséről. = Orvosi Hetilap, 1872. p. 447.

⁵³ 1874-ben az Orvosi Hetilapban hetenként közölt, de csak 45 hétre vonatkozó hivatalos statisztika szerint egész Budapesten 12055 szülés mellett 59 anya (0,5%) halt meg gyermekágyi lázban.

nőgyógyászati tárgyú. Legjelentősebb alkotása ezen a téren, hogy ő nyitotta meg az országban az első nőgyógyászati rendelőt, amint erre Gortvay már felhívta a figyelmet.⁵⁴

Fleischer Semmelweis tanársegéde volt, amikor szakirodalmi működését elkezdte. 1856-ban a Wiener Medizinische Wochenschriftben először egy ötös ikerszülési esetet ismertetett,⁵⁵ majd a szülészeti klinika 1855–56. tanévi működéséről szóló beszámolójával a klinika éves beszámolóinak a sorát nyitja meg.⁵⁶ Az utóbbi közlemény alkalmat adott, hogy kifejezésre juttassa Semmelweis profilaktikus módszerével kapcsolatos meggyőződését: a tanév során 513 szülésből csak kettő nő halt meg gyermekágyi lázban, s ez az eredmény Semmelweiset igazolja.⁵⁷

1857-ben, az Orvosi Hetilap megindulásakor két közleménnyel is szerepel a munkatársak sorában. Az elsőben egy Semmelweis által végzett császármetszést írt le.⁵⁸ A közlemény minden bizonnyal Semmelweis hozzájárulásával és támogatásával jelent meg. Már többen rámutattak arra, hogy Semmelweis sem szóban, sem írásban nem szívesen lépett a nyilvánosság elé, orvosegyesületi előadásaira, nagy könyvének a megírására is csak barátai hosszas unszolására vállalkozott. Ugyanakkor közvetlen munkatársai ösztönzést kaphattak tőle a tudományos munkára. Így történhetett, hogy a Semmelweis által végzett császármetszést Fleischer írta le, holott ő csak „segéd”-ként vehetett részt a műtéten.

Második, ugyancsak 1857-ben megjelent közleménye a szülészeti klinika 1856–57. tanévi beszámolója.⁵⁹ Ebben az évben 551 szülés mellett 16 haláleset fordult elő gyermekágyi láz következtében, ezért nem volt alkalmas idő Semmelweis tanainak a méltatására.

Ugyancsak 1857-ben jelent meg Fleischer bábák számára írt szülészeti tankönyve.⁶⁰ Fleischer a könyvet Semmelweisnek ajánlja, s az előszóban kijelenti: „A szüléset tárgyalásában Semmelweis tudós Tanárunk elvei, s előadásaihoz ragaszkodtam”. Ezek alapján talán úgy is tekinthetjük ezt a könyvet, mint Semmelweis, főként bábáknak tartott egyetemi előadásainak az összefoglalását. A könyvben azonban a gyermekágyi láz megelőzéséről külön nincsen szó, hanem csak az általános tisztasági elvek betartását írja elő. Egyik késői bírálója meg is állapítja: „egyszerűen csak a tisztaságot hangsúlyozza, de desinfectióról nem szól, sőt az épenszült külrészeknek megtisztítására az igazi antiseptikusok által perhorreskált szivacsokat említi fel”.⁶¹ Ne felejtjük el azonban egyrészt azt, hogy ez a szülészeti tankönyv bábák számára készült, akik boncolással és a fertőzés szempontjából súlyos veszélyt jelentő sebek kezelésével nem foglalkoztak. Másrészt pedig Semmelweis elméletét részletesen csak a következő évben, 1858. január 2-án kezdődő előadássorozatában fejtette ki először, az előadás

⁵⁴ Gortvay György: Az újkortörténelmi magyar orvosi művelődés és egészségügy története. 1. köt. Bp., 1953. p. 269.

⁵⁵ Fleischer, J.: Eine Fünflingsgeburt. = Wiener Medizinische Wochenschrift, 1856. pp. 452–453.

⁵⁶ Fleischer, J.: Statistischer Bericht der Gebärklinik an der kk. Universität zu Pest im Schuljahre 1855–56. = Wiener Medizinische Wochenschrift, 1856. pp. 534–536.

⁵⁷ „Besonders aber günstig ist zu nennen das Mortalitätsverhältniss hinsichtlich des Puerperalprozesses, der früher jährlich, besonders aber im verflossenen Schuljahre zu gewissen Zeiten furchtbar auftrat, ... Diess günstige Resultat dürfte der von Prof. Semmelweis eingeführten Waschungen mit Chlorkalklösung zugeschrieben werden.”

Semmelweis tanainak ezt az igazolását a bécsi lap szerkesztője, Wittelschöfer nem hagyhatta szó nélkül, és lapalji megjegyzést fűzött a fenti mondatokhoz:

„Wir glaubten diese Chlorwaschungs-Theorie habe sich längst überlebt, die Erfahrungen und statistische Erweise der meisten geburtshilflichen Anstalten protestiren gegen obige Anschauung; es wäre an der Zeit sich von dieser Theorie nicht weiter irreführen zu lassen.”

⁵⁸ Fleischer József: Semmelweis tanár szülészeti kórodájából. Császármetszés élönél, angolkóros medenczekészület miatt. = Orvosi Hetilap, 1857. pp. 120–121, 134–136, 153–155.

⁵⁹ Fleischer József: A pesti egyetemi szülőkórodáról kimutatás 1856/7-i tanév végével. = Orvosi Hetilap, 1857. pp. 213–216.

⁶⁰ Fleischer József: Szüléset. Kézikönyvül a bábák számára. Pest, 1857. 226 p.

⁶¹ Liebmann Mór: A gyermekágyi láz prophylaxisának kérdéséhez. = Orvosi Hetilap, 1883. p. 112. Legújabbban foglalkozott Fleischer tankönyvével: Fekete Sándor: A szüléset Semmelweis korában. = Orvosi Hetilap, 1968. pp. 2606–2609.

csak azután jelent meg az Orvosi Hetilapban, s csak azután fogott hozzá Semmelweis nagy könyve megírásához. Egyetemi előadásaiiban is nyilvánvalóan csak a tanítás körül kiélesedő vita következtében foglalt el egyre nagyobb helyet a gyermekágyi láz kérdése.

Fleischer könyvét később átdolgozta és másodszor is kiadta 1869-ben.⁶² A gyermekágyi láz kérdésében az új kiadás nem hozott változást, itt is csak a tisztaságról beszél, de fertőtlenítésről nem. A könyv 1874-ig volt használatban a bábaképzésben.

Semmelweis korszakalkotó művének megjelenése után a Gyógyászatban terjedelmesebben ismertette a gyermekágyi láz tanát. A közleményt valószínűleg felkérésre írta, hiszen az 1860 októberében megjelent könyvet az akkor induló Gyógyászat első számában, 1861. január 5-én – az első könyvismertetésként – Földvári egyszertár már bemutatta.⁶³ A szerkesztő azonban lapalji jegyzetben kijelenti:

„Szándékosan rövidítettük meg e helyütt a tudós tanár gyermekágyi láz felőli tanának közlését, mivel a tárgy érdekénél fogva külön cikkben akarunk arra később visszatérni”.

Poór Imre, a Gyógyászat szerkesztője tehát akkor már felkérhette Fleischert a cikk megírására. Fleischer közleménye⁶⁴ 1861. május 18-án jelent meg, s elsősorban a gyermekágyi láz aetiológiáját foglalja össze Semmelweis könyve alapján, kitér azonban – bár rövidebben – a megelőzés kérdéseire is.

További szakirodalmi működéséből először a Braun-féle dekapitációs horoggal kapcsolatban írt két közleményét említjük.⁶⁵ Karl Braun, Semmelweis nagy bécsi ellenfele egy új szülészeti műszert ajánlott. Ennek célszerűségéről és alkalmazhatóságáról öccse, Gustav Braun és Scanzoni között vita támadt. Ennek során Braun kérte a szülészeket, hogy a műszerrel kapcsolatos tapasztalataikról számoljanak be.⁶⁶ Fleischer öt levelet írt e tárgyban Gustav Braunnak, s előbb Semmelweis egy esetéről, majd négy saját esetéről számolt be elismerve a műszer illetve a módszer előnyeit. Tudjuk, hogy Fleischer korábban Bécsben elsősorban Gustav Braun osztályát látogatta, hogy a szülészeti műtéttanban tovább képezze magát. A Semmelweis tanítványa és a Gustav Braun közti kapcsolat eléggé feltűnő. A Gortvay–Zoltán-monográfia⁶⁷ Halban nekrológja⁶⁸ alapján azt mondja, hogy Gustav Braun „belátta Semmelweis tanításának helyességét, férfiasan bevallotta tévedését és klinikáján haladéktalanul bevezette Semmelweis preventív rendszabályait”. Egyik említett forrás sem közli azonban, hogy mikor ismerte el Braun Semmelweis igazát. Így nem tudjuk, hogy Fleischernak nem volt-e szerepe Gustav Braun meggyőzésében.

Fleischernek legjelentősebb megnyilatkozása 1872. november 2-án a Budapesti Orvosegyesületben tartott Semmelweis-émlékbeszéde.⁶⁹ A korábbi Semmelweis-irodalom már kellőképpen méltatta ezt az emlékbeszédet. Fleischer valóban tanítványi hűséggel foglalja össze Semmelweis tanításainak lényegét, bécsi, majd hazai működését, végül a gyermekágyi láz kérdésében a külföldi, főleg német szülészek részéről kifejtett különböző álláspontokat.

Orvostörténészeink már több ízben felfigyeltek arra a tényre, hogy Semmelweis felett csak halála után hét évvel tartottak emlékbeszédet az orvosegyesületben.⁷⁰ Erre a kérdésre később

⁶² Fleischer József: Az alsóbb szülészeti tankönyve bábák számára. Buda, 1869. XIII, 240 p.

⁶³ Gyógyászat, 1861. pp. 10–11.

⁶⁴ Fleischer József: Semmelweis tanárnak gyermekágyi láz felőli tana. = Gyógyászat, 1861. pp. 401–406.

⁶⁵ Fleischer közléseit közreadja: Braun, Gustav: Neuer Beitrag zur Lehre der Decapitation mit C, R, Braun's Schlüsselhaken. = Wiener Medizinische Wochenschrift, 1862. pp. 67–69. és Új adatok a magzatfejezés tanához a Braun-féle horoggal. = Orvosi Hetilap, 1865. pp. 91–92.

⁶⁶ Wiener Medizinische Wochenschrift, 1861. pp. 795–796. A felhívásra egyébként Fleischern kívül más magyar orvosok is küldtek beszámolót Braunnak tapasztalataikról, így a komáromi Guttmann és a miskolci Kaczander.

⁶⁷ Gortvay György – Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Bp., 1966. p. 170.

⁶⁸ Dtsch. med. Wschr., 1911. p. 556.

⁶⁹ Fleischer József: Emlékbeszéd Semmelweis Ignác tanár fölött. = Orvosi Hetilap, 1872. pp. 775–786.

⁷⁰ Legutóbb foglalkozott a kérdéssel Fekete Sándor: A Semmelweisre vonatkozó kutatások mai állása. = Magyar Tudomány, 1968. Új folyam 13. 7–8. pp. 428–438.

még visszatérünk. Nem véletlen azonban, hogy ezt a megemlékezést éppen Fleischer József tartotta. A kortársak ugyanis őt tartották Semmelweis legjelentősebb tanítványának, műve közvetlen folytatójának. Így említi Fleischert Bruck Jakab,⁷¹ Elischer Gyula⁷² és maga Kézmárczky Tivadar is.⁷³

Fleischernek talán utolsó szakirodalmi munkája volt a Semmelweis-émlékbeszéd. 1875-ben ugyan jelent meg még egy közleménye,⁷⁴ erről azonban Bruck Jakab is valószínűnek tartja, hogy korábban készült. Fleischer ugyanis 1873-tól fokozódó betegsége következtében nemcsak a tudományos tevékenységtől, hanem egyre inkább a gyógyító gyakorlattól is kénytelen volt visszavonulni. Az elhatalmasodó betegség miatt 1875 nyaratól kórházi osztályának vezetését sem tudta ellátni, s ezért helyettest bíztak meg avval. Hosszas szünet után 1877. május 23-án Fleischer József fiatalon, 48 éves korában elhunyt.

Jelentősége Semmelweis tanainak hazai terjesztésében nemcsak abban rejlik, hogy 1856-tól ismételtlen állást foglalt Semmelweis tanítása mellett, hanem abban is, hogy a Rókus Kórházban – az egyetemi klinikák mellett az ország legjelentősebb gyógyintézetében – egyrészt teljes érvényt szerzett az aszeptikus eljárásnak, másrészt az osztályán működő orvosokat is ebben a felfogásban nevelte, s Bereczky Endre, Liebmann Mór, Bruck Jakab írásaikkal is folytatták azt a harcot, amelyet Fleischer kezdett el Semmelweis tanainak széles körű elismertetése érdekében.

Fleischer után, 1857-től Maizner János lett Semmelweis tanársegéde. Előzőleg – diplomájának megszerzésétől, 1852-től – Balassa mellett volt műtőnövendék. A szülészeti klinikán nem működött hosszabb ideig, mert az 1858–59. tanévben már kilépett az egyetem kötelékeiből. Előbb Jászládányon lett községi orvos, majd Kapnikbányán bányorvos, de ezeken a helyeken sem maradt sokáig, mert 1859. június 12-én a kolozsvári orvos-sebészeti intézetbe a szülészeti rendes tanárává nevezték ki. 1872-ben az intézet igazgatója, majd ugyanazon évben a kolozsvári egyetem megalakulásától 20 éven át a szülészeti professzora, 1875-ben dékán, 1885-ben rektor volt.

Maizner 1858-ban az Orvosi Hetilapban közzétette a szülészeti klinika 1857–58. tanévi működéséről szóló beszámolót.⁷⁵ A következő évben már mint „v. szülészeti tanársegéd” több közleménnyel is jelentkezett az Orvosi Hetilap hasábjain.⁷⁶ Ezek közül a legjelentősebb folytatásokban megjelent ’Töredékek a nőgyógyászat (Gynaecologia) köréből’ címmel.⁷⁷ Ez a már terjedelme következtében is jelentős sorozat a cím alatti megjegyzés szerint „Semmelweis I. tanár nyilvános előadásai és Scanzoni ’Lehrbuch der Krankheiten der weibl. Sexualorgane’ után” adja a nőgyógyászat vázlatát. Így szinte azt mondhatnánk, hogy Fleischer Semmelweis szülészeti, Maizner pedig nőgyógyászati előadásait dolgozta fel és adta közre. Semmelweis ugyanis éppen az 1857–58. tanévben – Maizner tanársegédi működése idején – tartott rendkívüli előadást „Gynaecologia” címmel magyar nyelven.⁷⁸

Maizner a külföldi irodalommal egészítette ki Semmelweis előadásait; sokszor hivatkozik Scanzoni könyvének egy-egy részletére, elsősorban a nőgyógyászati eszközök ott közölt

⁷¹ Bruck Jakab: Semmelweis Ignác Fülöp. Tanulmány. Bp., 1885. p. 87.

⁷² Bruck id. könyvének recenziójában: Wiener Medizinische Wochenschrift, 1885. p. 1481.

⁷³ Kézmárczky Tivadar: Ambró János. = Orvosi Hetilap, 1890. p. 251. és Kézmárczky Tivadar: A szülészeti tankönyve, tanulóknak és gyakorló orvosoknak. A szerző hátrahagyott kézírataiból sajtó alá rendezte dr. Doktor Sándor. A szerző életrajzával és arcképével. Bp., 1904. p. 482.

⁷⁴ Fleischer József: A méh-nyákhártya alatti rostdagokról. = Orvosi Hetilap, 1875. pp. 675–677.

⁷⁵ Maizner János: Kimutatás a pesti szülészeti kóroda 1857–58. évi működéséről. = Orvosi Hetilap, 1858. pp. 673–678.

⁷⁶ A szeptember 25-én megjelent közleménytől kezdve neve mellett a „szülészeti tanár Kolozsvártt” megjelölés szerepel.

⁷⁷ Maizner János: Töredékek a nőgyógyászat köréből. = Orvosi Hetilap, 1859. pp. 78–81, 110–114, 204–208, 218–222, 592–595, 625–629, 641–644, 657–661, 673–677, 688–691, 706–709, 769–774.

⁷⁸ Gortvay – Zoltán id. műve p. 104.

ábráira. Utal továbbá Kiwisch, Breslau, Mayer, valamint Rokitansky közleményeire is. A „méhpöfeteg” (polypus uteri) műtéti kérdéseivel kapcsolatban „úgymond Semmelweis tanár” megjegyzéssel szó szerint idézi beszámolóját egy esetről, majd ennek folytatásaképpen már saját szavaival ír le egy másik esetet: „Semmelweis tanár szívességéből közölhetem a következő igen érdekes esetet az ő magángyakorlatából”.

Ez a közlemény tehát jelentős, mert így némi fogalmat kaphatunk Semmelweis nőgyógyászati előadásairól, ugyanakkor bizonyítja, hogy Maizner az egyetemről való távozása után is hű tanítványként kapcsolatban maradt Semmelweisszel, s nemcsak a nőgyógyászatban, hanem a szülészetben, illetőleg a gyermekágyi láz kérdésében is követhette professzorát.

Másik 1859-ben megjelent szülészeti közleménye⁷⁹ egy részletkérdést tárgyal, a Semmelweishez fűződő kapcsolata szempontjából nem nyújt semmiféle támpontot.

Harmadik cikke sebészettörténeti tárgyú.⁸⁰ A cikk alatt a következő szerkesztői megjegyzést találjuk:

„A tanár úr, mint a pesti egyetemi műtőintézet növendéke a próbatétel alkalmával Balassa tanár úr meghagyásából tartá ezen értekezést, melyet különösen a hazánkat érdeklő adatok kedvéért igen örömet közlünk”.

Ez mind Balassa, mind Markusovszky orvostörténeti érdeklődését bizonyítja, egyúttal megmagyarázza, miért Maizner vállalkozott később a kolozsvári orvos-sebészeti tanintézet történetének a megírására.

Maizner 1860-ban még néhány referátumot közölt az Orvosi Hetilapban az éves tartalomjegyzék szerint „szülészeti térről”,⁸¹ ezek azonban nem érintik a gyermekágyi láz kérdését. Ettől kezdve már nem találjuk az Orvosi Hetilap munkatársai között. Csak jóval később, 1881. október 14-én tartott előadást a Kolozsvári Orvos-Természettudományi Társulatban 'Az új osztrák bábautasítás' címmel, s ez meg is jelent a Társulat Értesítőjében.⁸² Előadásának bevezetésében összehasonlítja az osztrák és a magyar bábautasítást, s megállapítja:

„...első pillanatra feltűnik ez utóbbinak nem csak compendiosus rövidsége, hanem egyúttal azon szomorú körülmény is, hogy ti. a bábák részéről megtartani szükséges tisztaságról csak a 10-ik pontban van említés téve annyiban, a mennyiben a bába az előírt (de ki által? hol? és miféle?) eszközöket mindenkor jó karban és tisztán tartani köteles. Az olyannyira veszélyes gyermekágyi láz megelőztetése tekintetéből a legapróbb részletekre is kiterjedő tisztaság megtartásából nincs benne említés, holott ez az ezúttal ismertető szabályzatban – a bábák ismeretköréhez mérten – kellőképpen van méltatva.”

Maizner 1881-ben már magától értetődőnek tartja tehát a Semmelweis-féle rendszabályokat a gyermekágyi láz megelőzésében. Korábbi nyilatkozatát azonban nem ismerjük ebben a kérdésben. Szinyei írói lexikonában megemlíti, hogy „a szülészetben Semmelweis tanainak első hirdetője volt”. Hasonlóképpen ír Pataky Jenő, a neves kolozsvári orvostörténész is Maiznerrel.⁸³ Pataky Jenőnek előttünk ismeretlen erdélyi adatok is rendelkezésére állhattak, Szinyei azonban a Maiznerre vonatkozó adatokat részben ifj. Maizner Jánostól kapta. A család köréből és olyan időben, amikor a Semmelweis-kérdés már eldőlt, kapott adatokat azonban nem fogadhatnánk el teljesen hitelesnek. Maizner elsősege

⁷⁹ Maizner János: A medence hajlás meghatározása tárgyában Spiegelberg szerint. = Orvosi Hetilap, 1859. pp. 93–95.

⁸⁰ Maizner János: Történelmi tanulmányok a sebészet köréből. = Orvosi Hetilap, 1859. pp. 519–523, 533–537, 549–554.

⁸¹ Orvosi Hetilap, 1860. 33., 34. és 35. számban

⁸² Maizner János: Az új osztrák bábautasítás. = Orvos-természettudományi Értesítő, 1881. pp. 145–154.

⁸³ A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Könyvtárának arcképgyűjteményében (VII. doboz 40.) megtalálható Maizner képével együtt Pataky Jenő („pj” aláírású) rövid megemlékezése, valószínűleg a kolozsvári Orvosi Szemléből kivágva.

Semmelweis követésében minden bizonnyal túlzás, hiszen pl. Fleischer is megelőzte őt. Hogy ismerte és elfogadta professzora tanítását, az a Semmelweishez fűződő, s ismertett közleményein túlmenően közvetve valószínűsíthető tanársegéde nyilatkozatával is.

1873-ban került Maizner mellé Kolozsvárra tanársegédnek Góth Manó, aki az előző évben a pesti egyetemen szerezte meg doktori oklevelét. Góth 1874-ben az Orvosi Hetilapban megjelent egyik cikkében⁸⁴ írja:

„Míg a hatvanas évek előtt minden nevezetesebb szülész majdnem becsületbeli dolognak tartotta a gyermekági láz felett saját nézetét bízni, s ezt különféle – részben igen mesterkéltné – érvekkel támogatni, megegyezik jelenleg a szülészek túlnyomó része abban, hogy a gyermekági láz fertőzés által jön létre, s hogy ezen fertőzés az esetek nagy többségében bomlásnak induló állati szerves anyagnak a vérbe való felvétele által idéztetik elő. Semmelweisnek a korszakot alkotó tana külföldön is mindinkább elterjed, s halála után pártolja az úgynevezett Semmelweis-féle elméletet a német szülészek azon része is, mely azelőtt Semmelweis ellen élesen kikelt.”

Valószínű, hogy a kezdő tanársegéd csak professzora nézeteivel megegyező álláspontot mert elfogadni olyan kielemezett kérdésben, mint akkor a gyermekági láz tana volt.

S ha Góth és Maizner valóban Semmelweis tanainak követője és hirdetője volt, ez azt jelentené, hogy a sebész- és bábaképzésnek, majd az orvos- és bábaképzésnek a pesti egyetem után legfontosabb központjában, Kolozsvárott is Semmelweis tanaira oktatták az ország jelentős hányadának szülésszi gyakorlatát ellátó orvosokat, sebészeket és bábákat.

A Maizner mellett működő Góth Manó 1870-ben harmadéves hallgatóként megnyerte a Pasquich-alapból díjazott egyetemi szülészeti pályázatot, melynek témája: 'A méhvérzésekről, tekintettel azon kórtani és szövettani elváltozásokra, melyek által előidéztetnek – kórodai észlelések alapján'.⁸⁵ Kézmárszky a szülészeti klinika 1869–70. tanévi működéséről írt és tanulmányunk első részében tárgyalt beszámolójában írja:

„Hálásan emlékezem meg azon hallgató urakról is, kik a megfigyelésben segítettek, név szerint Góth Manó úrról, ki betegségem alatt nehéz viszonyok közt szíveskedett helyettesíteni”.⁸⁶

Góth Manó tehát már hallgató korában a pesti egyetemen is kitűnt társai közül a szülészeti-nőgyógyászat terén. Már itt megismerhette Semmelweis tanait, hiszen Kézmárszky – az ő támogatásával elkészített – beszámolójában is elismerőleg méltatta Semmelweis felfedezését. Góth később is több cikkben érintette a gyermekági láz kérdését, s mindig a semmelweisi tanok értelmében foglalt állást.

1878-ban a kolozsvári egyetemen a szülészeti mütétanból magántanár lett, majd 1893-ban megkapta a címzetes rendkívüli tanár címet is. 1895-ben fiatalon, 47 éves korában hunyt el.

Maizner távozása után, az 1858–59. tanévtől kezdve Kreutzer Ferenc lett Semmelweis tanársegéde. Személyére vonatkozóan rendkívül kevés adattal rendelkezünk.

1859-ben az Orvosi Hetilapban, 1861-ben pedig a Gyógyászatban közölte a szülészeti klinika éves beszámolóját. Első jelentésében⁸⁷ elmondja:

„A gyermekági láz csak szórványosan, úgynevezett járványosan nem mutatkozik; október, január és július havakban egy sem, nov. febr. april és júniusban csak egy-egy; decemb. mártius és májusban kettő-kettő lőn ezen kór áldozata 578 szülő nő közül. Minden vizsgálat előtt a kéznek chlorráli mosása szorgalmasan tétetett.”

---

⁸⁴ Góth Manó: A gyermekági láz és orbáncz közti összefüggésről. = Orvosi Hetilap, 1874. pp. 576–578, 597–599, 620–622.

⁸⁵ Gyógyászat, 1870. p. 448.

⁸⁶ Kézmárszky Tivadar: Jelentés a magy. kir. tudományegyetem szülkórodájának 1869–70. tanévi működéséről. Pest, 1871. p. 5.

⁸⁷ Kreutzer Ferenc: Kimutatás a Prof. Semmelweis vezetése alatt álló m. k. pesti egyetemi szülészeti kóroda 1858/59. tanévi működéséről. = Orvosi Hetilap, 1859. pp. 802–803.

A következő évben tovább csökkent a szülészeti klinikán a gyermekágyi lázban elhalálozott nők száma. 520 szülés mellett csak öt nő halt meg gyermekágyi lázban (0,94%). Ehhez a statisztikai adathoz Kreutzer hozzáteszi:

„Ezen kedvező halálozási arány ismét újra bebizonyítja és megerősíti Semmelweis tanár úrnak a gyermekágyi láz származása és elhárításáról tett fölfödözését, és legújabban megjelent munkájában tüzetesen kifejtett hathatós okokkal támogatott tanát, mely szerint ha a terhes szülők és gyermekágyas nők vizsgálata csak tiszta kézzel történik, ha szétbomlott állati anyagnak a nemző részekbe jutása, a vizsgáló kéznek halvány olvadékban-mosása által megakadályoztatik, általában, ha a külről fertőztetés elháríttatik, száz szülő nő közül csak néha esik egy, a gyermekágyi láz áldozatául. Azon nem egészen egy halálozási százaléket meg nem akadályozhatni, ez az úgy nevezett önfertőzés áldozata levén. A vizsgálóknak szoros kötelességökké van téve, minden vizsgálat előtt kezeiknek a halványvízbeni (aqua chlorata) megmosása.”⁸⁸

Kreutzer 1860-ban az Orvosi Hetilapban írt le egy érdekes szülészeti esetet.⁸⁹ Ebből kiderül, hogy Semmelweisszel is konzultált, hiszen azt írja:

„A gyermek teriméje oly nagy volt, hogy tanárom állítása szerint, vezérlete alatt álló szülőkórodákon született annyi ezer gyermek között, nagyságra párját sehol sem látta”.

A következő évben a Gyógyászat hasábjain szól hozzá egy korábbi cikkhez,⁹⁰ amely az anyarozst prolapsus uteri és inversio uteri completa esetén rendkívül hatásos szernek tartja. Kreutzer a vitában⁹¹ mint tekintélyre, Semmelweisre hivatkozik:

„Igen tisztelt tanárom Semmelweis úr, bécsi és pesti 16 évi szülészeti gyakorlatában csak egy teljes méhkifordulást látott”.

Kreutzer utolsó ismert közleményében⁹² nem említi Semmelweiset. További működéséről nincsenek adataink. Még a klinikáról való kilépésének pontos idejét sem ismerjük, csak feltételezzük, hogy az 1862-ben tanársegéddé kinevezett Báthory István közvetlenül őt váltotta. Amennyiben gyakorló orvosként működött tovább, bizonyára a Semmelweis mellett megismert és közleményeiben ismételtelen méltatott módszereket alkalmazta és terjesztette.

Báthory István már egyetemi tanulmányai alatt Semmelweis tanítványa lehetett, mert 1853-ban iratkozott be, s 1859-ben szerezte meg a diplomát Orvosi gyakorlatát a Rókus Kórház Kovács Sebestyén Endre vezetése alatt álló 2. sebészeti osztályán kezdte.⁹³ Innen került 1862-ben a szülészeti klinikára. Szolgálati ideje az 1864–65. tanév végével lejárt, s Semmelweis már ki is szemelte utódát, ekkor lépett fel azonban végzetes betegsége. Amikor Semmelweiset 1865. július 31-én felesége, legkisebb leánya és feleségének nagybátyja Bécsbe kísérte, velük volt Báthory István is.⁹⁴ A tanársegédi állásból való kilépése után az orvosi kar két évre külföldi tanulmányútra küldte, s Párizs, Würzburg, Prága mellett elsősorban Bécs szülészeti intézményeit látogatta. 1868-ban a Ferencváros, az akkori XII. kerület kerületi orvosává választották, s ebben az állásában működött haláláig. 1868-ban „szülde” felállításának engedélyezéséért nyújtott be kérelmet a pesti városi tanácshoz,⁹⁵ 1869-ben pedig megpályázta a Rókus Kórház megüresedett szülész főorvosi állását, azt azonban Fleischer József nyerte el. Báthoryt második helyen jelölték, s a közgyűlésen elég sok

⁸⁸ Kreutzer Ferenc: Kimutatás Semmelweis tanár vezetése alatt levő m. k. pesti egyetem szülészeti kórodájának 1859/60. tanévi működéséről. = Gyógyászat, 1861. pp. 91–94.

⁸⁹ Kreutzer Ferenc: Medence-szűkület egy esete. = Orvosi Hetilap, 1860. pp. 548–549, 563–565.

⁹⁰ Hercog Ármin: Az anyarozs (secale cornutum) használata méhizsam és méhfordulatnál. = Gyógyászat, 1861. pp. 141–143.

⁹¹ Észrevétek Hercog úrnak „Az anyarozs használata méhizsam és méhfordulatnál” című cikkére. = Gyógyászat, 1861. pp. 228–229.

⁹² Kreutzer Ferenc: Múvi koraszülés, előidézve bélszállacs (Darmbougie) által. = Gyógyászat, 1861. pp. 649–653.

⁹³ 1861-ben az osztály érdekesebb esetei közül két fejsérülést ismertetett: Gyógyászat, 1861. pp. 61–62. és p. 95.

⁹⁴ Gortvay – Zoltán id. műve p. 187. és Navratil Imre Báthory-nekrológja (Orvosi Hetilap, 1901. p. 23.) alapján.

⁹⁵ Orvosi Hetilap, 1868. p. 350.

szavazatot kapott. 1871-ben a Victoria Biztosító Intézet is főorvosává választotta.⁹⁶ 1901-ben mint a főváros egyik legtekintélyesebb szülész-nőgyógyásza hunyt el.⁹⁷

Szülészeti szakirodalmi munkássága a Semmelweis mellett eltöltött időkhöz kapcsolódik. 1865-ben ő is összeállította a klinika éves beszámolóját az 1864–65. tanévről.⁹⁸ A Budapesti Orvosegyesület 1867. október 14-én választotta rendes tagjává, s ő december 14-én már előadást is tartott 'A terhes méh hátradüléséről' címmel.⁹⁹ Két esetet ismertet:

„...eseteim elsejét a m. kir. egyetemi szülkóródán 1864-ki december közepén volt alkalmam észlelni... Boldogult Semmelweis tanár azonnal figyelmessé tón a hátradülésre...”.

A beteg ellátásában is Semmelweis végezte az érdemi részt. (A másik esetet Bécsben észlelte, s az halállal végződött.) Mint a korábbi tanársegédek esetében, itt is azt látjuk, hogy Semmelweis felhívta munkatársai figyelmét az érdekesebb esetekre, a gyakorlatban is bemutatta az ilyenkor követendő eljárást, s minden bizonnyal ösztönözte őket a szakirodalmi tevékenységre is.

1868-ban Báthorynak még egy közleménye jelent meg, melyben ismét Semmelweisre hivatkozik.¹⁰⁰ Egy 1864 januárjában történt esetet írt le, amikor őt hívták szüléshez, s a vizsgálat alapján magzatdarabolást látott szükségesnek. „A család megrémült, s e végből Semmelweis tanár véleményét is kikérni óhajtotta.” Semmelweis egyetértett tanársegéde véleményével, s a műtétet ezután együtt végezték el.

A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat kilenc pályázó közül Báthory Istvánt bírta meg 1868-ban a neves amerikai nőgyógyász, Marion Sims 'Clinical notes on uterine surgery' című művének a lefordításával.¹⁰¹

Báthory ezután valószínűleg a magángyakorlatban egyre növekvő munka miatt az irodalmi tevékenységtől visszavonult, legfeljebb könyvismertetést és cikkreferátumokat írt az Orvosi Hetilapba. Így 1869-ben Wilhelm Lange 'Lehrbuch der Geburtshilfe' című könyvéről „B. I.” írt recenziót. A monogram minden bizonnyal Báthoryt jelöli.¹⁰² Az ismertető kijelenti:

„Az utolsó osztályban a gyermekágy rendellenességeit, s annak kezelését adja elő, de hiába kerestük az egész műben a gyermekágyban előforduló méhlobot és a többi szomszédszervek lobját, nemkülönben a gyermekágyi láz leírását is. Nem tudjuk, valjon szándékosan hagyta-e el ezen nagy fontosságú kórfolyamatok tüzetes leírását, vagy talán azokat nem a szülészeti tankönyv körébe tartozóknak tekinti.”

Az ismertető tisztában volt a gyermekágyi láz fontosságával, s ez a tény is Báthoryra utal.

1865-ben a kari tanártestület az állásából kilépő Báthory István helyére Ráth Józsefet választotta meg a szülészeti klinika tanársegédévé. A hírt a Gyógyászat augusztus 5-én közli,¹⁰³ Semmelweis akkor már Bécsben volt. A javaslatot azonban még ő tehetette: Ráth József ugyanis az unokaöccse volt. Semmelweis nővérét, Juliannát Ráth Péter gyógyszerész, később a pest-budai gyógyszerésztestület elnöke vette nőül 1836. május 28-án.¹⁰⁴ Valószínűleg az ő fia volt Ráth József.

---

⁹⁶ Gyógyászat, 1871. p. 112.

⁹⁷ Navratil Imre id. nekrológja

⁹⁸ Báthory István: Évi kimutatás a b. e. Semmelweis tnr. szülési kórodájáról 1864/65. évben. = Orvosi Hetilap, 1865. pp. 76–77.

⁹⁹ Beszámoló az ülésről: Gyógyászat, 1867. p. 965. Az előadás megjelent: Orvosi Hetilap, 1868. pp. 49–52, 65–68.

¹⁰⁰ Báthory István: Adalék a magzat zsigereinek művi eltávolításához. = Orvosi Hetilap, 1868. pp. 621–624.

¹⁰¹ Az eredeti New Yorkban 1866-ban, Báthory fordítása 'Kórodai jegyzetek a méhbántalmak sebészete felett' címmel Pesten 1868-ban jelent meg. A könyvet valószínűleg Fleischer József ajánlja lefordításra, mert neki volt egyik legjobban becsült könyve. V. ö. Bruck Jakob: Emlékbeszéd Fleischer József felett. In: A budapesti kir. orvosegylet 1878-i évkönyve. Pest, 1878. p. 55.

¹⁰² Orvosi Hetilap, 1869. pp. 272–273.

¹⁰³ Gyógyászat, 1865. p. 658.

¹⁰⁴ Gortvay – Zoltán id. műve p. 14.

Ráth 1864-ben a pesti egyetemen szerezte meg orvosdoktori oklevelét. Diescher mellett töltött tanársegédi idejéből semmiféle adatot nem találtunk róla, szakirodalmi tevékenységet nem folytatott. Walla Ferenc halála után ő is megpályázta a Rókus Kórház szülész főorvosi állását, de a fővárosi közgyűlés Fleischer Józsefet választotta meg, „jelentékeny számú” szavazatot kapott azonban Ráth is.¹⁰⁵ 1875 júliusában, amikor Fleischer betegsége súlyosbodott, helyettesként őt bízták meg a szülészeti osztály vezetésével.¹⁰⁶ Ekkor írta egyetlen tudományos közleményét ’A salicylsav eddigi alkalmazása a szülészeti és nőgyógyászatban’ címmel.¹⁰⁷ Bevezetésében kijelenti:

„Jelenleg már mindazon esetekben, hol a fertőzés veszélyének csak legtávolabbról is kitétnék véljük a beteget, fertőzésellenes eljárást alkalmazunk”.

Nem említi ugyan sem Semmelweis nevét, sem a gyermekági láz kérdését, a fenti kijelentés azonban azt mutatja, hogy az antiszepszisből mint vitathatatlanul helyes elvi alaptól indul ki. A Semmelweis által is használt klórmész, majd a „felmangansavas kali”-t és a karbolsavat sorolja fel addig használt fertőtlenítő szerként. Ismerteti a Kolbe által 1874-ben ajánlott új szerrel, a szalicilsavval kapcsolatos tapasztalatokat. Magángyakorlatában elért eredményeit kedvezőeknek mondja, s a Plósz Pál segítségével végzett kísérletek alapján a szalicilsav nátrium-sóját tartja legalkalmasabbnak fertőtlenítésre.

Ráth ebben a cikkében – talán elsőként hazánkban – használja már az antiszepszis kifejezést is: „rothadásellenes módszer (antiseptische Methode)”. Nem választja el mereven a szülészeti és a sebészeti antiszepszist, s bár egyikük nevét sem említi, összekapcsolja Semmelweis és Lister módszerét a klórmész és a karbolsav egymás utáni említésével.

Cikkét „elsőleges közlemény”-ként jelentette meg, folytatását azonban hiába kerestük. Ráth 1877-ben, Fleischer halála után az addig helyettesként vezetett Rókus Kórházi osztály főorvosa lett, de további tevékenységéről semmiféle adatot sem találtunk a szakirodalomban. 1893-ban halt meg, s elhunytáról az Orvosi Hetilap csak egyszerű hírként, a Gyógyászat pedig a következőképpen emlékezett meg:

„Meghalt Dr. Ráth József, a Szt. Rókus-kórház főorvosa 1873 óta. Az elhunyt Semmelweisnek volt öccse és segéde a tekintélyes családi összeköttetései csakhamar szép álláshoz is juttatták őt. Mint az nem ritkán lenni szokott, nagy szerencséje – volt egyúttal nagy szerencsétlensége is és a sokat ígérő pályán – nem sokra jutott.”¹⁰⁸

A nyersen szókimondó „méltatás” alapján arra gondolhatunk, hogy 1875-ben nem annyira a tíz éve halott Semmelweishez, mint talán inkább Ráth Károlyhoz, 1873-tól Budapest főpolgármesteréhez fűződő rokoni kapcsolatai juttatták a főorvosi álláshoz.

Ráth a fenti adatok alapján nem lehetett jelentős szülész-nőgyógyász, az azonban vitathatatlanul látszik, hogy Semmelweis tanainak követője volt, s az antiszepszis elveit Fleischer után ő is érvényben tartotta a Rókus Kórház szülészeti osztályán.

Sorra vettük mindazokat, akik Semmelweis klinikáján tanársegédként működtek, illetve javaslatára kerültek ebbe az állásba. Megállapíthatjuk, hogy Fleischer József, Maizner János, Kreutzer Ferenc, Báthory István és Ráth József alkotják a szorosán vett „Semmelweis-iskola”-t. Valamennyien elfogadták a semmelweisi tanokat, s azokat mind a szakirodalomban, mind gyakorlatukban igyekeztek érvényre juttatni. Képességeiket és lehetőségeiket tekintve igen különbözőek voltak, így jelentőségük sem egyforma. Kiemelkedik közülük Fleischer József, de nagy szerepe lehetett a gyermekági láz tanának terjesztésében és Semmelweis elismertetésében Maizner Jánosnak, mint kolozsvári egyetemi tanárnak is.

Semmelweis követőinek sora a halála utáni első évtizedben azonban nem csak klinikai tanársegédeire terjed ki, a többiekéről a következő részben emlékezünk meg.

¹⁰⁵ Gyógyászat, 1870. p. 496.

¹⁰⁶ Orvosi Hetilap, 1875. p. 583. és Gyógyászat, 1875. p. 476.

¹⁰⁷ Orvosi Hetilap, 1875. pp. 637–639.

¹⁰⁸ Gyógyászat, 1893. p. 167.

III. A semmelweisi tanok hazai elismerésének útja

Köztudomású, hogy Markusovszky Lajos Semmelweisnek még bécsi évei óta közeli barátja, s tanainak az Orvosi Hetilapban leghűbb méltatója és védelmezője volt. Semmelweis halála után bensőséges nekrológban búcsúzott el barátjától, de a harcot a gyermekági láz kérdésében nem vitte tovább. Gortvay és Zoltán legújabb Semmelweis-monográfiája¹⁰⁹ a nekrológ után csak 1883-ból, a Budapesti Orvosegylet „puerperális bizottságának” megalakulásával kapcsolatban tud további adatot hozni, hogy Markusovszky kiállt Semmelweis tanai mellett. Benedek István pedig azt írja:

„Nem tudok szabadulni attól az érzéstől: elsősorban Markusovszkyt terheli a felelősség azért, hogy ilyen dermedt hallgatás követte Semmelweis halálát”.¹¹⁰

Csak egyik nemrég megjelent cikkében hívta fel a figyelmet Regöly-Mérei Gyula¹¹¹ Markusovszky akadémiai székfoglaló előadására, amelyet ebben az összefüggésben eddig nem említettek a Semmelweis-kutatók. Markusovszky 1866. november 20-án 'A közegészségi tudomány mai állása és feladatai' című előadásának első részében kitért Semmelweis felfedezésére, s azt méltatva többek között azt mondta:

„Valóban genialis és elfogulatlan észlelő és szabatos természettudományi bűvárlat kívántatott ahhoz, hogy a sebzésbe felvett hulla mérgezés után egy évvel meghalt Kolletschka tanár bonczvizsgálatának eredményéből azon merész gondolatra jöjjön a szerencsés bűvár, miszerint azon betegség, melyben a tanár meghalt és az melyben a gyermekágyasok rakásra halnak, egy és ugyanaz, ti. hullaméreg vagy más rothadó állati anyag felszívódása folytán támadt ev-vér...”.¹¹²

Ez az akadémiai székfoglaló arra mutat, hogy Markusovszky megragadta a lehetőséget, hogy Semmelweis tanításának jelentőségét a tudományos közvélemény előtt kiemelje. Ugyanezt a törekvést mutatja az is, hogy a Markusovszky által szerkesztett Orvosi Hetilap több külföldi folyóirat-közlemény és szakkönyv ismertetésében kitér a Semmelweisszel összefüggő kérdésekre, s így az olvasók figyelmét ismételten a gyermekági láz kérdésére irányítja. Sajnos, a referátumok névtelenül vagy nem azonosítható betűjelekkel jelentek meg, azt tehát nem tudjuk megállapítani, hogy azokat maga Markusovszky írta-e, de kezdeményező szerepét feltételezhetjük.

Még 1865 végén a „Nő- és gyermekgyógyászat” című melléklapban egy névtelen referens a „Medizinische Jahrbücher” alapján ismertetett egy közleményt a gyermekági láz kezeléséről.¹¹³ A cikk kizárólag az addig kipróbált különféle gyógyszerekkel elért eredményekkel foglalkozik, de „a gyermekági láz, valamint más pyaemicus és septicaemicus bántalmak” kitétel bizonyítja, hogy a referátum az aetiológia kérdésében teljesen Semmelweis álláspontját vallja.

1866-ban jelent meg Párizsban Le Fort 'Des Maternités' című könyve, s az Orvosi Hetilap igen gyorsan, már márciusban be is mutatta.¹¹⁴ Az „- α -” jelű recenzió a könyv alapján örömmel állapítja meg, hogy Semmelweis „elmélete mindinkább tért nyer”, s éppen Le Fort

¹⁰⁹ Gortvay György – Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Bp., 1966. pp. 237–240.

¹¹⁰ Benedek István: Semmelweis és kora. Bp., 1967. p. 417.

¹¹¹ Regöly-Mérei Gyula: Semmelweis és Markusovszky orvosi szemlélete. = Orvosi Hetilap, 1968. pp. 1495–1498.

¹¹² Megjelent: Orvosi Hetilap, 1867. Közegészségügy és Törvényszéki Orvostan 1. pp. 1–12.

¹¹³ Gyerekági láz gyógykezelése. = Orvosi Hetilap. Melléklet. Nő- és gyermekgyógyászat, 1865. p. 88.

¹¹⁴ Orvosi Hetilap, 1866. pp. 209–211.

könyve alapján remélni lehet, hogy elterjedése gyorsabb ütemű lesz, hiszen az egyik legtekintélyesebb francia orvosi testület tette magáévá a tant. Az ismertető azonban nem tartja szerencsésnek Semmelweis „támadó és kíméletlenül sértő modorát”, s lehetségesnek mondja, hogy ezzel többet ártott, mint használt tanítása elfogadásának. A recenzió stílusa emlékeztet Markusovszkyéra, és a Semmelweis kíméletlen modora felett mondott bírálat is inkább illik egy barát szájába, mint esetleg egy tanítványéba. (Markusovszky nekrológjában is találunk utalást ellenfeleivel szemben megnyilvánuló „kíméletlen kritikájáról”!) A recensens azonban mindenképpen Semmelweis tanainak híve volt, s jól kihasználta a könyv adta lehetőséget, hogy Semmelweiset méltassa.

Az Orvosi Hetilap 1867 végén ismertette Virchow 'Handbuch der speciellen Pathologie und Therapie'-jének 'Krankheiten der weiblichen Geschlechtsorganen. Puerperal-Krankheiten' című füzetét, melyet Veit bonni professzor, Semmelweis tanainak egyik első német elismerője írt.¹¹⁵ A recensens „- y -” betűvel jelzi magát, így lehet Markusovszky is, de Báthory István, Semmelweis utolsó tanársegéde is.

Az ismertető befejezésül ezt írja:

„Azok sorában, kik ösmereteiket női kóroknál újabb időben hasznos módon szaporították, körünkől korán kiragadott egyik pesti üggyársunk nevét is találjuk elősmerőleg fölemlítve. A gyermekági lázról szóló fejezetben Veit teljes igazságot szolgáltat Semmelweis tanárnak.”

Idézi Veitnek Semmelweiset méltató szavait, majd hozzáteszi:

„Így végre utat tört magának az igazság, melyet boldogult ügyfelünk józan, el nem fogult fürkészetének 20 évvel ezelőtt fölfedeznie sikerült, s mely mellett, midőn azt az emberiség kárára elhanyagolva látta, felindult kebelével, s lelke egész meggyőződésével síkra szállt”.

Ez a recenzió tehát büszkén számol be Semmelweis igazságának terjedéséről. Ugyanabban az évben azonban még két szülészeti könyv (Eduard Martin: 'Lehrbuch der Geburtshilfe für Hebammen' és Joulin: 'Traité complet d'accouchements') ismertetése jelent meg az Orvosi Hetilapban, ezek azonban nem térnek ki a gyermekági láz kérdésére. A „- γ -” jelű recensens Martin könyvéről írva a bábakönyvek általános feladatai közt említi, hogy „ha a praeventív gyógymód, a hygienicus szabályok, az ész- és természetszerű kezelés valahol jó haszonnal vannak, akkor az kétségtől a terhesek, gyermekágiak és újszülöttek ápolásánál a legnagyobb mértékben történik.”¹¹⁶

Ez a mondat legfeljebb távoli utalás lehet Semmelweis tanaira. A „Δ” jelű recensens Joulin könyvét dicséri, de a gyermekági lázról vallott nézetét nem ismerteti.¹¹⁷

1868-ban ismét az „- α -” jelű ismertető mutatja be Scanzoni, Semmelweis egyik legnagyobb ellenfele szülészeti tankönyvét.¹¹⁸ Kiemeli Scanzoni nagy népszerűségét és tudományos tekintélyét, egy szóval sem említi azonban a gyermekági láz kérdésében Semmelweisszel szemben elfoglalt álláspontját.

1869-ben a „Δ-s” jelű tárcáiró 'Az európai közegészségügyi állapot 1869 első negyedében' címmel közöl összefoglalást, s mondanivalóját a gyermekági lázzal kezdi. Elmondja, hogy az előző év végétől január közepéig különböző országokban lépett fel a gyermekági láz járványosan. A legnagyobb halálozás Berlin és Párizs kórházaiban volt, de Londonban is sok volt az áldozat. A járvány okát egyrészt az enyhe időjárásban keresi, mert január közepén a hideg beköszöntével a járvány lényegesen csökkent. Másik okul a sokági kórházi termeket hozza fel, Londonban ugyanis a szülő nők kis szobákban ritkán elhelyezett ágyakban feküdtek.¹¹⁹ A cikkiró Semmelweis felfedezéséről, a megelőzési lehetőségekről semmit sem mond, mintha nem is tudna róla.

¹¹⁵ Orvosi Hetilap, 1867. pp. 909–910.

¹¹⁶ Orvosi Hetilap, 1867. pp. 311–312.

¹¹⁷ Orvosi Hetilap, 1867. pp. 649–651.

¹¹⁸ Orvosi Hetilap, 1868. pp. 392–393.

¹¹⁹ Orvosi Hetilap, 1869. pp. 241–244.

Az Orvosi Hetilapban a Semmelweis halálát követő első években megjelent fenti megnyilatkozások Benedek István fentebb idézett gyanúját erősítik: Markusovszky abbahagyta a harcot Semmelweis tanainak támadói és elferdítői ellen, legfeljebb regisztrálja a tanok terjedését, de a vitákat passzívan szemléli.

Markusovszky 1865 végével megszünteti az Orvosi Hetilap „Nő- és Gyermekgyógyászat” című melléklapját „egyrészt azért, mivel a közegészségtan és törvényszéki orvostan külön tárgyalása által lapunk mellékletei szaporodtak, másrészt és főleg azért, mivel Semmelweis trn, kinek kedvéért a mellékletet kiállítottuk, miszerint ritka alapos szaktudományát értékesítsük, s munkásságát irodalmunk számára buzdítsuk és biztosítsuk, mély fájdalomunkra kora halála által körünkből kiragadtattott.”¹²⁰ Ez a melléklap pedig megfelelő fórum lehetett volna arra, hogy a gyermekági láz kérdését és Semmelweis emlékét a felszínen tartsa. Markusovszky figyelme azonban egyre inkább a közegészségügy felé terelődött, hiszen az elnyomatás szorítása enyhült, s egyre inkább napirendre került az ország egészségügyi helyzetének korszerű átszervezése.

Még kevesebbet tett Semmelweis érdekében másik legbensőbb barátja, Balassa János. Alig két héttel Semmelweis halála után tartották Pozsonyban a magyar orvosok és természetvizsgálók 11. nagygyűlését, amelynek alelnöke Balassa volt. Balassa mind a megnyitó, mind a záró közgyűlésen felszólalt, de nem élt az alkalommal, hogy Semmelweistől nyilvánosan búcsút vegyen és méltassa. Sőt az augusztus 31-i ülésen Semmelweis tanait „helyesbítő” Korbélyi Endre előadásához nem szólt hozzá sem ő, sem az ugyancsak ott levő Markusovszky.

Balassa az 1865. év végén a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat közgyűlésén megtartott beszédében is megelégedett avval, hogy felsorolta a társulat többi elhunyt tagja közt Semmelweist is, de nem tartotta szükségesnek, hogy jelentőségéről külön is megemlékezék,¹²¹ pedig Semmelweis a Társulat egyik alapítója volt.

Elgondolkodtató, hogy Balassának miért nem volt legalább néhány méltató szava barátja elhunytá alkalmából. Ugyanakkor az egyetem lelépő rektora, a teológus Schopper György a következő tanév megnyitáskor mondott beszédében 1865. szeptember 30-án kegyelettel emlékezett meg Semmelweistről:

„Egyetem benne egyik fénycsillagát, az orvosi kar lelkes és fáradhatatlan tagtársát, a szenvedő nőnem reményének legszilárdabb horgonyát, rokoni és ismerősi hű barátjokat gyászolják” – mondta többek közt.¹²²

Barátai közül – Markusovszkyn kívül – egyedül Lumniczer Sándor emlékezett meg Semmelweis haláláról. A Budapesti Orvosegylet 1865 novemberi közgyűlésén tartott titkári beszámolójában az egyesület elhunyt tagjai sorában a következő szép szavakkal búcsúzott Semmelweistől:

„Fájlaljuk továbbá Semmelweis Ignác egyetemi tanár, tagtársunk ép oly váratlan mint gyászos kimúltát. Ő munkás élete, szaktudományában buzgósága, bűvár szelleme, s gyümölcsöző eszméi által nemcsak közelebbi hívei, de azt mondhatni az egész szaktudományos világ színe előtt vívott ki magának történelmi emléket.”¹²³

Az orvosi közéletben fennálló ellentétek ismeretében viszont természetes, hogy a Gyógyászat még nekrológot sem közöl az „ellentáborba”, az Orvosi Hetilap körébe tartozó Semmelweistről. Előbb Bécsbe viteléről közöl Markusovszkyék támadó hírt:

¹²⁰ Orvosi Hetilap, 1866. pp. 51–52.

¹²¹ „...midőn mi társulatunk elhunyt tagjairól, Csausz, Sauer, Tóth, Semmelweis, s többi társainkról bánatos szívvel megemlékezünk, látjuk és mélyen érezzük a hézagot mely kimulásuk által e társulatra háramlott, de egyetünk e meleg érzésű tagjai emlékének azon kegyelettel tartozunk, hogy e társulat iránti hazafias buzgalmokat körünkben megörökítjük.” (Lásd: Orvosi Hetilap, 1865. pp. 824–825.)

¹²² Gyógyászat, 1865. pp. 825–826.

¹²³ Orvosi Hetilap, 1865. pp. 695–697.

„Sajnálatos részvétellel írjuk, hogy Semmelweis egyetemi tanárt veszélyes agybántalom érte, mely miatt ő egyik bécsi gyógyintézetbe vitetett. – Beteges izgatagságának régóta adta jeleit, s a párt, mely őt sajátjának vallá, a gyógytörekvés helyett sokszor a szenvedélyes kitörésekig csigázta izgatagságát.”

Semmelweis halálhírét újabb rosszindulatú sorokban jelenti be:

„Semmelweis Ignác dr. a szülészet ny. r. tanára tudományegyetemünkénél ki a gyermekági láz egyik okát felfedezte, a bécsi tébolydában f. é. aug. 13-án állítólag pyaemia következtében halt meg.”¹²⁴

Alig hunyta le szemét Semmelweis, 1865. augusztus 31-én a magyar orvosok és természetvizsgálók pozsonyi vándorgyűlésén már megszólal ellenzőinek tábora. Korbélyi Endre 'A gyermekági lázról' címmel tartott előadást, s ebben kijelenti:

„A bold. Semmelweis tanár minden gyermekági lázat erjes infectióból származtat; eme nézetnek csak részletes apostola vagyok, miután én febris puerperalis activat és febris puerperalis adynamico-passivát különböztetek meg”.

(Az utóbbi azonos szerinte a Semmelweis által megmagyarázott gyermekági lázzal.) Korbélyi¹²⁵ tehát abban tér el a Gyógyászat álláspontjától, hogy ő Semmelweiset nem a gyermekági láz egyik oka felfedezőjének, hanem az egyik gyermekági láz oka felfedezőjének tartja. Korbélyi elmélete így is megnyerte a Gyógyászat tetszését, mert a Pozsonyban elhangzott számos előadás közül éppen ezt tartotta érdemesnek arra, hogy – kibővített formában – sietve közölje.¹²⁶ Az előadás a Gyógyászat 1865. október 14-i és 21-i számában jelent meg.¹²⁷ Nekrológ vagy elismerő méltatás helyett Semmelweis tekintélyének csorbítása, a gyermekági lázról kifejtett tanainak „helyesbítése” volt a Gyógyászat állásfoglalása.

A Gyógyászat a következő években is hozott olyan közleményeket, amelyek kétségbe vonták Semmelweis tanításának az igazát. Így 1866-ban a hírek közt találjuk az alábbi:

„A kir. m. tudomány-egyetem orvosi karának szülészeti kórodáján 1861–1865-ig 41 halálozási eset fordult elő a gyermekági lázas betegek között. Az ezen évekről, s esetekről szóló boncjegyzőkönyvek adatai szerint minden esetnél találtatott valamely helybeli baj. A leggyakoribb helybeli bajok voltak: méhbelhártyalob, méhviasszérlob, hashártyalob és mellhártyalob. E kórbonctani adatok Kiwisch és Henschel nézete mellett szólnak, mely szerint egy gyermekági lázas eset sem fordul elő, melynél valamely helybeli baj akár az élőben, akár a boncasztalon fel ne ismertetnék.”¹²⁸

Ez a rövid közlés nem említi ugyan Semmelweis nevét, de két szempontból is támadja. A halálozási számadattal ki nem mondottan azt akarja bizonyítani, hogy az 'Aetiologie' megjelenése után Semmelweis még a saját klinikáján sem tudta a nagyszámú gyermekági lázas esetet megelőzni, a klórmentes fertőtlenítés tehát nem alkalmas módszer. Ugyanakkor a kóreredet kérdésében azzal próbálta meg Semmelweis elméletét cáfolni, hogy Kiwisch és Henschel, Semmelweis korai ellenfeleinek téves nézetével egyetértve a „helybeli bajokat”, a gyermekági láz következményeit állította elsődlegesnek.

Hasonlóképpen támadásnak kell minősítenünk Wiener Salamonnak a Gyógyászat 1869. évi első számaiban megjelent közleményét, amelyben Hervieux egyik cikkét dolgozta át.¹²⁹

¹²⁴ Gyógyászat, 1865. p. 658, 690.

¹²⁵ Korbélyi Endre 1865-ben a pesti egyetemen végzett, tehát még lehetett Semmelweis tanítványa. 1859-ben a Veszprém megyei Ugodban községi orvos, 1865-ben Csákváron uradalmi orvos.

¹²⁶ Gyógyászat, 1865. pp. 839–843, 863–870.

¹²⁷ Abban az évben a pozsonyi vándorgyűlés előadásai közül csak egyet hoz még a Gyógyászat: Szuper Lajos 'A keszthelyi hévíz' című előadását, s azt is decemberben.

¹²⁸ Gyógyászat, 1866. p. 688.

¹²⁹ Wiener Salamon: Gyermekági hashártyalob a szülészek sérelme nélkül, s e tény fontossága gyakorlati szempontból. = Gyógyászat, 1869. pp. 6–10, 20–23, 37–39. – Wiener Salamon szabadkai gyakorlóorvos és

Hervieux kijelenti, hogy „nem létezik egy öszlete a gyermekági bántalmaknak, melyek egymástól lényegileg különböznek, úgy bonctani sérelmük, mint kórjeleik, lefolyásuk, jóslatuk és gyógyíttatásukra nézve. De éppoly hangosan hirdetem egy gyermekági méregbeni hitemet; egy oly méregben, mely a szülönő számos, részint élet-, részint kórtani kiválasztásainak, különösen pedig a heti folyásnak sajátos elválasztásából ered.”

A Gyógyászatot szerkesztő Poór Imre 1870-ben a Budapesti Orvosegylet Semmelweis-vitájában maga is állást foglal, s a lap korábbi megnyilatkozásaival egybehangzóan Semmelweis tanát a gyermekági láz egyik lehetséges okának mondta. Véleményének támogatására külföldi szaktekintélyek egymástól eltérő nézeteit sorakoztatja fel külön cikkben.

A Gyógyászat, illetőleg Poór Imre Semmelweis személyével és tanításaival szembeni állásfoglalása a fentiek alapján nyilvánvaló, a lap azonban közölt ebben az időben határozottan Semmelweis melletti megnyilatkozást is. A Gyógyászatban jelent meg ugyanis Rezy Jánosnak tanulmányunk első részében már említett, egyetemi díjat nyert pályamunkája.¹³⁰

Rezy János 1868-ban fejezte be egyetemi tanulmányait, s így még Semmelweisnek is lehetett a tanítványa. Terjedelmes és alapos pályamunkájából kiderül, hogy gondosan tanulmányozta Semmelweis korszakalkotó művét, s teljesen annak szellemében dolgozta ki a gyermekági lázra vonatkozó pályakérdést. Álláspontja teljesen világos és egyértelmű. A korábbi elméletek összefoglalása után ismerteti Semmelweis felfedezésének történetét.

„Orvostudományunk jelen színvonalán tehát a gyermekági lázat nem tartjuk többé epidemiának sem contagiosus, sem pedig miasmaticus betegségnek” – írja Rezy, s Semmelweisre hivatkozva részletesen kifejti a gyermekági láz kórereditét.

Rezy pályamunkája Semmelweis halála után az első terjedelmes hazai közlemény, amely a gyermekági lázra vonatkozó ismereteket helyesen foglalja össze, s Semmelweis tanításait jelentőségének megfelelően értékeli.

Rezy további sorsáról nem sokat tudunk. A Gyógyászat írja róla:

„A k. m. tudományegyetem újjáalakításának 86-ik évfordulási ünnepén m. é. jún. 25-én Rezy János ötödéves jeles orvostan-hallgató két pályadíjat nyert, egy szülészit, s egy sebészit.”¹³¹

A Gyógyászat 1867 elején közli sebészi pályamunkáját,¹³² majd másfél évvel később a fentebb tárgyalt szülészeti dolgozatot is. Az utóbbi esetben már neve mellett az áll, hogy „gyakorló orvos Podolinban”. További működéséről nem találtunk semmiféle adatot, két pályamunkáján kívül más dolgozata nem jelent meg. Mindenesetre érdemes nevét felidézni, mert olyan időben tett hitet Semmelweis tanítása mellett, amikor egyes orvostörténészek szerint Semmelweis „nevét sem ejtették ki”.

Nem tudjuk, hogy a Gyógyászat – ha késve is – miért közölt ilyen Semmelweis igazát bizonyító tanulmányt. Rezy munkája 1868 őszén jelent meg, s a fiatal vidéki orvos még egyetemi hallgató korában írt pályamunkájának a hatását mindenesetre erősen csökkenti, hogy 1869 legelején a Gyógyászat – mintegy cáfolatul – hozza Wiener Salamon már ismertett közleményét, mely Hervieux, tehát „tekintélyes külföldi” elméletét dolgozza át.

---

palicsi fürdőorvos volt. 1858-tól számos közleménye jelent meg az Orvosi Hetilapban és a Gyógyászatban, de szépirodalmi tevékenységét is fejtett ki, verseket és drámákat írt.

¹³⁰ Rezy János: A gyermekági láz kórtani, kórismeit és gyógytani szempontból. = Gyógyászat, 1868. pp. 645–648, 660–664, 678–680, 700–703, 717–724, 741–745, 756–758, 772–773.

¹³¹ Gyógyászat, 1867. p. 86. lapolji jegyzet

¹³² Rezy János: A vízsérv leírása és tárgyalása kórtani, kórismeit és gyógytani irányban. = Gyógyászat, 1867. pp. 86–89, 112–114, 129–136.

Az 1860-as évek végén a Gyógyászat még egy cikkében találunk nyomot arra, hogy Semmelweis tanait ismerték. Técsy József kunszentmiklósi főorvos 'Szülészeti gyakorlat vidéken' című közleményében 1868-ban¹³³ kijelenti:

„Nem fölösleges talán megemlíteni, miszerint kezünk megsértve ne legyen, ily esetben könnyen oly veszélyes lobot kaphatnánk, mint hullaboncolásnál... A vizsgálat előtt mulaszthatatlan kötelességünk kezünket megmelegíteni, hogy kezünk, s a nő testhőmérséki különbsége által kellemetlenséget ne okozzunk már mindjárt működésünk kezdetén. Kezünknek meleg vízbe áztatása által legkönnyebben célt érünk; sőt azért is inkább tehetjük ezt, mivel ha netalán sebbel vagy rothadt szerves anyaggal volt kezünk érintkezésben, ezt a víz leáztatván, nem oly könnyen inficiálhatjuk a nőt.”

Nem említi Semmelweis nevét és nem követeli meg a fertőtlenítést, de a boncolásnál szerezhető fertőzésre és még inkább a kézen található „rothadt szerves anyag” inficiáló szerepére történő hivatkozás Semmelweis felfogásának ismeretét és követését mutatja. Técsy 1856-ban szerezte orvosdoktori oklevelét a pesti egyetemen, így a szülészetet legnagyobbbrészt még Birlytól tanulhatta, akire többször hivatkozik is, bár nem mindig egyetértően. Hogy Semmelweiset hallgatta-e még az egyetemen, azt nem tudjuk, de tanait akár Semmelweis saját munkáiból, akár a folyóiratokban megjelent közleményekből megismerhette.

A Gyógyászat Semmelweis-ellenes élű közleményeit az egykorú magyar orvostársadalom szó nélkül hagyta. Nincs nyoma annak, hogy a pozsonyi vándorgyűlésen Korbélyi Endre elméletével vitába szállt volna valaki, sőt a gyűlés „orvos-sebészi szakosztálya” úgy döntött, hogy az előadást a vándorgyűlés „munkálataiban”¹³⁴ való közlésre javasolja.¹³⁵

A magyar orvosok és természetvizsgálók marosvásárhelyi vándorgyűlésén, vagyis Korbélyi előtt egy évvel, Halasi Spányik József tartott előadást a gyermekági lázról, s ebben két saját esetét írja le: „mindkettőnél kiderült, hogy a kórt rothadt állati anyaggal történt fertőzés okozta”. Foglalkozott a gyermekági lázról Hippokratész óta vallott nézetekkel, s végül megállapítja:

„Legkétségbevonhatatlanabb Semmelweis tanár azon állítása, miszerint a gyermekági láz rothadt állati anyag által mindig fertőzés útján idéztetik elő, s így helytelen a gyermekági láz elnevezés is, helyesebb volna azt hullamérgezés vagy gennyláz névvel nevezni.”¹³⁶

A vándorgyűlés „tudomásul vette” az előadást, de a „munkálatokban” nem adták közre, s a Gyógyászat sem jelentette meg. Spányik Józsefről a fenti adaton kívül csak annyit tudunk, hogy Csíkszék orvosa volt.

Ugyancsak a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésén lépett fel a magyar szülészeti ellátás javítása érdekében Ambró János, aki azután következetes harcával fordulatot hozott a Semmelweis-kérdésben is. Ambró nevét az eddigi orvostörténeti irodalom is Fleischer József mellett a legjelentősebb Semmelweis-követőként emlegette, működésének részletes feldolgozására, Semmelweis tanainak elfogadtatása érdekében folytatott harcának

¹³³ Técsy József: Szülészeti gyakorlat vidéken. = Gyógyászat, 1868. pp. 223–226, 233–237.

¹³⁴ A magyar orvosok és természetvizsgálók 1865. augszutus 28-tól szeptember 2-ig Pozsonyban tartott XI. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Pozsony, 1866. p. 122.; Korbélyi előadása 'A gyermekági lázról' címmel uo. pp. 195–203.

¹³⁵ Mind a szaklapok, mind a Pressburger Zeitung csak felsorolja a megtartott előadások közt, s a Wiener Medizinische Wochenschrift levelezője is lekiicsinyelve csak ennyit jegyez meg: „An den Herzenergüssen Dr. Korbélyi's über extravaginale Befruchtung und actives und passives Puerperalfieber, glauben wir stillschweigend vorübergehen zu können.” (Wiener Medizinische Wochenschrift, 1865. pp. 1393–1394.) A levelező személyét nem ismerjük, részt vett a pozsonyi vándorgyűlésen Hirschler Ignác, aki a kortársak szerint Pestről rendszeresen írt leveleket a bécsi lapnak, de maga Leopold Wittelschöfer, a Wiener Medizinische Wochenschrift szerkesztője is.

¹³⁶ A magyar orvosok és természetvizsgálók 1864. augusztus 24-től szeptember 2-ig Maros-vásárhelyt tartott X. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Pest, 1865. p. 57.

bemutatására eddig nem került sor. Jelentős lépést tett azonban Ambró szerepének feltárásához Maria Bokesová-Uherová nemrég megjelent közleménye.¹³⁷

Ambró János 1827-ben a Trencsén megyei Beckón született szegény iparoscsaládból. Orvosi tanulmányait a pesti, majd a bécsi egyetemen folytatta, diplomáját 1852-ben Bécsben szerezte meg. Gyakorlatát a bécsi Allgemeines Krankenhaus szülészeti-nőgyógyászati osztályán kezdte meg (ahol pár évvel korábban Semmelweis is működött). 1853-ban egy gyermekági lázban elhunyt nő boncolása közben a váladék a jobb szemébe freccsent, s mindkét szeme súlyos fertőzést kapott. Ennek következtében jobb szemén a látást is elvesztette. Ezután hazatért, s Balassa klinikáján működött. 1854-ben Kisújszállás városa Balassát kérte meg, hogy ajánljon nekik orvost. Balassa Ambrót ajánlotta. 1854-től 1870-ig Ambró az alföldi város főorvosa volt. Első közleményeiben érdekesebb eseteket ismertetett gyakorlatából,¹³⁸ 1868. augusztus 25-én pedig a magyar orvosok és természetvizsgálók egri vándorgyűlésén az „államorvosi szakosztályban” előadást tartott ’Némely észrevételek Nagykun-Kisújszállás és környékének betegségei, s halálozási viszonyairól’ címmel.¹³⁹ Előadásában különös hangsúllyal foglalkozott a rendkívül rossz csecsemőhalálozási helyzettel. Ebben a vonatkozásban is nagy szerepet szán a bábáknak, akiknek a terhesek, gyermekágyasok és újszülöttek gondozása is feladatkörükbe tartozhatna. Hogy a bábák ennek a megnövekedett igénynek megfelelhessenek, sürgősen gondoskodni kellene a bábaképzés kiszélesítése és megjavítása felől. Az előadást követő vitában többen felszólaltak, s az Ambró által vázolt egészségügyi helyzetet más vidékek adataival egészítették ki, s egyöntetűen sürgették a megfelelő lépéseket a bábaképzés ügyében. A vándorgyűlés háromtagú bizottságot küldött ki (Peregriny Elek, Bókai János, Batizfalvy Sámuel), hogy az Ambró János előadásban felvetett kérdések „folyományait” vizsgálja felül.¹⁴⁰ Így került sor arra, hogy az Országos Közegészségügyi Tanács még 1868 decemberében három ülésén tárgyalta Grósz Lajos ’Indítvány a magyar államterületen felállítandó szülészeti képezdek vagy is bábaképezdek tárgyában’ című előterjesztését,¹⁴¹ majd ezt az illetékes Belügyminisztériumhoz juttatták el. A javaslat leglényegesebb pontja, hogy a pesti egyetem és a kolozsvári orvossebészeti tanintézet keretében folyó bábaképzés kiegészítésére vidéken újabb bábaképző intézeteket kell felállítani. A kérdés vitája a szaksajtó hasábjain azonban folyt tovább, s ebben ismét bekapcsolódott Ambró János is.

Ambrót 1868-ban a Budapesti Orvosegylet levelező tagjává választotta. Első egyleti előadását 1870. január 8-án tartotta meg ’A szülházak, s Semmelweis tanár tana’ címmel.¹⁴² Ebben is abból indul ki, hogy az ország népesedését súlyosan gátló magas csecsemőhalandóság leküzdése érdekében szükség van a fiatal anyák és a csecsemők gondosabb ellátására. Ezért a bábák számát növelni kell, képzésüket pedig magasabb szintre kell emelni, másrészt viszont szülőotthonokat kell felállítani. A szülőotthonok felállításának azonban mindenféle sok ellenzője van.

„A szülházak árnyékoldala a gyermekági láz, melynek ellenében a gyógyeljárás tehetetlen, de a bold. Semmelweis tnr. által felfedezett aetiologicus mozzanatokból folyó

¹³⁷ Bokesová-Uherová, M.: Semmelweis Ignác Fülöp tanainak visszhangja Szlovákiában. = Orvostörténeti Közlemények 42 (1967) pp. 115–132. (Uo. szlovák nyelven pp. 133–150.). Lásd még: Mária Bokesová korábbi cikke: dr. Ján Ambro. = Naša Veda, 1856. pp. 509–512.

¹³⁸ Ambró János: A heveny csúz folyamában fellépő idegjelenségek. = Orvosi Hetilap, 1866. pp. 275–279, 299–303, 319–321.; Uő: Orvosi vélemény egy nehézkezes (epilepticus) gyűjtőgató elmeállapota felett. = Orvosi Hetilap. Melléklet. Közegészségügy és törvényszéki orvostan, 1866. pp. 10–14.

¹³⁹ A magyar orvosok és természetvizsgálók 1868. augusztus 21-től 29-ig Egerben tartott XIII. nagygyűlésének történelmi vázlatja és munkálatai. Eger, 1869. pp. 178–187.

¹⁴⁰ A bizottság jelentését lásd: A magyar orvosok és természetvizsgálók 1869. szeptember 6-tól 11-ig Fiumében tartott 14. nagygyűlésének történelmi vázlatja és munkálatai. Pest, 1870. p. 76.

¹⁴¹ Orvosi Hetilap, 1869. pp. 11–14.

¹⁴² Megjelent: Orvosi Hetilap. Melléklet. Közegészségügyi és törvényszéki orvostan, 1870. pp. 1–14.

hygiainai elvek szigorú alkalmazása a szülházak lételét fenyegető ezen csapást elhárítani képes. – Ezen, életében félreértett, erélyes meggyőződése egész erejével küzdő tanárnak és érzékenyen sokat bántalmazott nagy bűvárszellemnek a tények kérlelhetetlen logikája, a fürkésző ész szigorú következtetései, a kísérletek és döntő statisztikai adatok bizonyító ereje által megerősített, némiképp más alakban, de lényegében általa hirdetett, egyre nagyobb kiterjedésben nyilatkozó, s remélyleni lehet, hogy nemsokára teljes diadalra vergődő tana megmentette és megmenti százezrek, milliók életét, s a szülházak lételét.”

Részletesen ismerteti ezután Semmelweis tanítását, s annak igazát saját gyakorlatából hozott adatokkal is bizonyítja. Semmelweis profilaktikus elveit kívánja előírtni a felállítandó szülőotthonokban is: „Minden orvos és bába esküvel köteleztessék a prophylaxis pontos megtartására”. Javasolja, hogy a szülőotthonokat úgy szervezzék meg, hogy azok a bábaképzés gyakorlati igényeit is kielégíthessék. Nyomatékosan hívja fel a figyelmet arra, hogy „tanulmányozni kell Semmelweis munkáját, hirdetni minden tanszékéből tanát, hogy minden orvos egész kiterjedésében, correcte ismerje azt.”

Ambró tehát terjedelmes előadásában alaposan és híven ismertette Semmelweis elméletét, s az abból folyó gyakorlati feladatokat szerencsésen kapcsolta össze egy akkor igen időszerű kérdéssel. Az előadást követő vita ugyanakkor lehetőséget adott néhány számottevő orvos állásfoglalására is.¹⁴³

Az első hozzászóló Fleischer József volt, s ő természetesen egyetértett az előadóval, s éppen ezért javasolta, hogy az Orvosegylet saját költségén nyomtassa ki Ambró művét.

Fleischer után a bőrgyógyász Poór Imre, a Gyógyászat szerkesztője szól az előadáshoz. A szülházakkal kapcsolatban nincsen ellenvetése, Semmelweis tanáról azonban a következőket mondja:

„...e tekintetben óhajtanám, hogy egyletünk ne mondjon utolsó szót; teljes meggyőződéssel ragaszkodom ugyan magam is Semmelweis gyermekágy-lázi oktanához, de nem kizárólag, mint A. tr. úr, mert megvagyok győződve, miszerint a gyermekágyi láznak az állati anyag fölszivatásán kívül egyéb oka is van, különben miképp lehetne megfejtetni a falvakon, tiszta magánházaknál előforduló gyermekágyi láz-eseteket? miképp azt, hogy gyermekágyi láz már Hippokrates stb. korában létezett, holott e fertőzővényes szülházakat csak az utóbbi században állították föl? stb.”

Végül mintegy provokatív jelleggel azt javasolja, hogy az Orvosegylet egyik ülésére tüzzék ki a gyermekágyi láz aetiológiájának megvitatását.

Poór Imre tehát ismét nem mulasztotta el az alkalmat, hogy az „ellentáborba” tartozó Semmelweiset még halála után is támadja ugyanazokkal az érvekkel, amelyekkel a Gyógyászat közleményeiben a korábbi évek során többször találkoztunk.

A következő felszólaló a fül-orr-gégész Hermann Adolf nem az előadás érdemi részére tesz megjegyzést, hanem helyre akarja igazítani Ambrót, szerinte ugyanis:

„...eleinte Semmelweis tnr. csupán a 'cadaverosa infectio' tartotta a gyermekágyi láz oktanának, s csak későbbi viták folytán fogadta el a 'Resorbition eines zerzetzten thierisch-organischen Stoffes' nézetét.”

Ezzel a téves állításával Hermann Semmelweis tanainak felületes ismeretéről tett bizonyosságot, s azt a látszatot igyekezett kelteni, hogy Semmelweis végül mások véleményét volt kénytelen elfogadni. Állítását azonban Ambró Semmelweis saját szavaival azonnal meg is cáfolta. A vitában utolsónak Balogh Kálmán szólalt fel. Ő „a gyermekágyi láz okát fertőzőmennynek tartja, s lényeges különbséget nem lát az ellen-nézetekben.” Az élettan professzor Balogh Kálmántól határozottabb kiállást várnánk Semmelweis mellett, hiszen ő 1859-ben végzett a pesti egyetemen, így Semmelweis tanítványa is lehetett, majd kolozsvári működése idején az Orvosi Hetilap rendszeres munkatársa, 1867-től pedig már mint pesti

¹⁴³ Az orvosegyleti ülésről szóló beszámolót és a vitát lásd: Gyógyászat, 1870. pp. 43–44.

egyetemi tanár Markusovszky mellett gyakorlatilag ő szerkesztette az Orvosi Hetilapot. A Gyógyászatban fennmaradt felszólalásának első fele Semmelweisnek ad igazat, második felével viszont feleslegesnek tartja a vitát, mert nem látja a lényeges különbséget Ambró és Poór álláspontja között.

Poór Imre azonban nem elégedett meg azzal, hogy a vitában kifejtette Semmelweis-ellenes álláspontját, hanem „igazának” bizonyítására a Gyógyászatban közvetlenül az orvosegyleti ülésről szóló beszámoló után¹⁴⁴ a Wiener Medizinal-Hale 1864-i (!) évfolyama alapján közli Oppolzer, Rokitansky, Skoda, Virchow és Lange véleményét a gyermekági lázról és a szülházakról. 1863-ban ugyanis az új prágai szülház felállításával kapcsolatban intéztek kérdéseket több tekintélyes német orvosprofesszorhoz. A Gyógyászat az elég terjedelmes eredeti válaszokat erősen lerövidítve közölte, de lényegüket híven adta vissza. Virchow határozottan Semmelweis tanával szemben a gyermekági láz fő okát a „hajlamban” látta. Lange teljesen Semmelweis alapján határozta meg a gyermekági láz okát (az eredetiben kijelentette, hogy Semmelweis tanának meggyőződéses híve). Oppolzer, Rokitansky és Skoda közös véleménye a Gyógyászatnak az eredeti válasz lényegét helyesen visszaadó közlése szerint: „A ragályos támadás és terjedés kétségen kívüli”. Így a három neves bécsi tanár sem Semmelweis felfedezésének alapján magyarázta a gyermekági láz kórereditét.¹⁴⁵

Poór Imre a neves külföldi szakemberek egymásnak ellentmondó véleményének közlésével azt akarta az olvasók előtt bizonyítani, hogy a német orvostudomány sem állapodott meg a gyermekági láz kérdésében, Semmelweis felfedezésének hazai elismerése tehát korai lenne.

A Budapesti Orvosegyletben a Poór Imre által javasolt vitát a gyermekági lázról nem tartották meg, így sajnos, csak igen kevés – és főleg más szakot képviselő – orvos álláspontjáról kaphatunk képet Ambró előadása révén. Az orvosegyleti vezetőség a már egyszer napirenden szerepelt kérdésekről rendszerint nem tűzött ki újabb vitát, amint ezt Ambró esetén kívül a Gyógyászat egyik 1871. évi ülésbeszámolójához fűzött megjegyzéséből is tudjuk:

„Az idő nagyon előre lévén haladva, az érdekes tárgy feletti vita egy másik alkalomra lön halasztva (mi igazán annyit teszen, mint az eddigelé is mandjen mindig így történt, ad calendas graecas).”¹⁴⁶

Ambró javaslatai is megrekedtek a vezetőségnél, s mikor közel egy év múlva, 1870. december 17-én újabb előadása kapcsán sürgette az Orvosegylet további lépéseit, válaszul azt

---

¹⁴⁴ Gyógyászat, 1870. pp. 44–45.

¹⁴⁵ A kérdés és a válasz teljes szövege:

A kérdés szövege: „Ob nach dem gegenwärtigen Stande der wissenschaftlichen Forschungen die contagiöse (durch Resorption, sei es fester oder flüchtiger Effluvien herbeigeführte) Entstehung und Verbreitung der Puerperalfieberepidemien d. h. der Charakter des Puerperalfiebers als Resoptionsfieber (gleich dem Spitalbrande) bereits sichergestellt und zu voller Gewissheit erhoben, oder doch in hohem Grade wahrscheinlich oder wenigstens möglich ist?”

A három bécsi professzor teljes válasza:

„Die Gefertigten halten es für ausser allen Zweifel gestellt, dass die Puerperalfieber und deren Epidemien durch Aufnahme von Effluvien entstehen, welche schon gesunde, dicht in grösserer Zahl beisammenliegende Wöchnerinnen entwickeln, welche schon gesunde, dicht in grösserer Zahl beisammenliegende Wöchnerinnen entwickeln, welche aber erkrankte Wöchnerinnen in grösserem Masse und von wirksamerer Art lieberrn. Derlei Effluvien werden sowohl unmittelbar durch Aerzte und Eleven und Hebammen von einer Wöchnerin auf die Andere übertragen, wie auch mittelst der mit ihnen geschwängerten Athmosphäre aufgenommen.” Az összes szakvélemény megjelent: Puerperalfieber und Gebärhäuser. = Wiener Medizinal-Hale, 1864. pp. 113–115, 125–126. A Gyógyászat Schwarz göttingeni, Hecker müncheni és Loeschner prágai professzor ugyancsak Semmelweisszel szembenálló véleményét nem is ismerteti.

¹⁴⁶ Gyógyászat, 1871. p. 447.

kapta, hogy „az előadónak egy év előtt tett indítványa... a választmányhoz utasított, és ha ez tanácskozásait bevégezte, egy rendkívüli gyűlésen napi rendre fog tűzetni”.¹⁴⁷

Ambró János 1870 nyarán Kisújszállásról a fővárosba költözött,¹⁴⁸ s a következő évben a budai Erzsébet-sósfürdő orvosi vezetője lett.¹⁴⁹ Pesten egyre jobban bekapcsolódott az orvosi közéletbe. 1870 decemberében ismét előadást tartott a Budapesti Orvosegyletben 'A női ivarszervekkel összefüggésben levő medencebeli tályogokról' címmel.¹⁵⁰ Ezt az alkalmat is felhasználta arra, hogy foglalkozzék Semmelweis tanával és a bábaképzők felállításának kérdésével.

A következő évben (március 18-án és április 1-jén) 'A szülházak és bábaoskolák fölállításánál követendő elvekről' címmel újabb előadást tartott az Orvosegyletben. Ebben részletesebben és konkrétan foglalta össze gondolatait, és újólaj sürgette, hogy az Orvosegylet „e fontos ügyet felkarolná és ez értelemben a belügyministeriumnál lépéseket tenne”. Ismét Fleischer József szolt hozzá az előadáshoz, támogatta Ambró elgondolásait, s ő is szükségesnek tartotta, hogy az egylet tegyen lépéseket ebben az ügyben.¹⁵¹

Előadásával csaknem egy időben Ambró külön füzetben is közzétette a bábaképzéssel kapcsolatos elképzeléseit 'Irányeszmék a magyar állam területén felállítandó bábaintézetek szervezésénél' címmel.¹⁵² Ebben természetesen ismét összekapcsolta Semmelweis tanát, a szülházak létesítését és a bábaképzést.

Semmelweis melletti állásfoglalása újabb vitát váltott ki. A Békésmegyei Orvos-Gyógyszerészegylet ugyanis az Orvosi Hetilapban és a Gyógyászatban egyaránt közzétett „véleményében”¹⁵³ megtámadja Ambrót, mert a bábaképzőkben a Semmelweis-féle profilaktikus rendszabályok megvalósítását és oktatását kívánja előíratni. Szerintük Semmelweis a gyermekágyi láz kórokát a hullamérgezésben találta meg, s ezt az elméletet a szülések nagyobb része nem fogadja el.

Ambró nem hagyta szó nélkül a támadást, s ugyancsak mindkét szaklapunkban visszautasítja a Békés megyeiek állításait:

„Úgy látszik, hogy Semmelweis gyermekágyi láz oktanának antagonistái, Scanzoni, Seyfert, Martin, Braun, Virchow stb. hatásának róható fel, hogy Semmelweis közvetlen tanítványai is tanát hullamérgezéssel azonosítják”.

Ambró itt nyilván arra célzott, hogy miként az Orvosegyletben a diplomáját már Semmelweis professzorsága idején megszerző Hermann Adolf a hullamérgezési elmélettel hozakodott elő, ugyanezt az álláspontot foglalta el a Békés megyeiek véleményét aláíró egyleti jegyző, Hajnal Albert is, aki szintén Semmelweis tanítványa lehetett. Ambró válaszában még határozottabban követeli Semmelweis igazának elismerését, tanainak kötelező oktatását, hiszen a gyakorlatban – bár nyilvánosan be nem vallva – már csaknem mindenütt megvalósították rendszabályait:

„Tanulmányozni kell munkáját, hirdetni minden tanszékből, s minden alkalommal tanát, hogy minden orvos, minden bába correcten ismerje, s más impressiók által el ne felejtse. A gyermekágyi láz oktanán alapuló prophylaxisa senki által meg nem támadtatott, sőt a

---

¹⁴⁷ Gyógyászat, 1870. p. 845.

¹⁴⁸ Gyógyászat, 1870. p. 544.

¹⁴⁹ Gyógyászat, 1871. p. 512.

¹⁵⁰ Megjelent: Gyógyászat 1870. pp. 833–837.

¹⁵¹ Gyógyászat, 1871. p. 205, 234.

¹⁵² Ambró János: Irányeszmék a magyar állam területén felállítandó bábaintézetek szervezésénél. Pest, 1871. 46 p. Részletei 'A szülházakról' címmel megjelent: Gyógyászat, 1871. pp. 423–427, 555–557, 747–750.

¹⁵³ A Békés megyei orvos-gyógyszerészegylet véleménye Ambró János ily című művére: „Irányeszmék a magyar állam területén felállítandó bábaintézetek szervezésénél”. = Orvosi Hetilap, 1871. pp. 825–827.; Gyógyászat, 1871. pp. 780–782.

legnagyobb horderejű hygiaenai rendszabályai dominálják nem csak a szülészeti, hanem az összes kórházi, magánykorlati és orvos-sebészi eljárást.”¹⁵⁴

Ambrónak a Békés megyeiekkel folytatott vitája fordulópontot jelentett a Semmelweis-kérdés hazai történetében: ezután már senki sem merte nyíltan kétségbe vonni Semmelweis igazát, és egyre többen álltak ki mellette. 1870 nyarán tartott Diescher előadást a gyermekági lázról, s valószínű, hogy Ambró sorozatos orvosegyleti előadásai befolyásolták Kézmárcskyt is abban, hogy a szülészeti klinika működéséről szóló jelentésében méltatta Semmelweiset. (Kézmárczky jelentése 1871 végén, tehát kb. a Békés megyeiekkel folytatott vitával egy időben jelent meg!) Ambró eredményes harcának következményét látjuk abban is, hogy az Orvosegylet nem vitát rendezett a gyermekági láz kérdéséről, hanem 1872-ben Fleischer József megtarthatta Semmelweis-émlékbeszédét.

Az Ambró által vezetett harc egyben meghozta az eredményt a bábaképzés ügyében is: 1872-ben Pozsonyban és Nagyváradon állami bábaképző intézetet állítottak fel, s a pozsonyi intézet igazgatójává 1873. január 1-jén Ambró Jánost nevezték ki.

Ambró ezzel igen jelentős lehetőséget kapott arra, hogy Semmelweis tanainak a szülészeti ellátás nagyobb részét végző bábák oktatása révén a gyakorlatban is érvényt szerezzen. 1873 elején, a pozsonyi bábaképző megnyitáskor mondott beszédében ismét kiemeli Semmelweis tanainak rendkívüli fontosságát:

„Áldott legyen a nagy alak szelleme, mert az összes emberiség védangyalaként tekinthető, mely közvetve már idáig is több drága emberéletet mentett meg, mint a mennyit a dúló harcok elpusztítani képesek valának”.

Beszéde végén programját így foglalja össze:

„A gyermekági láz prophylaxisának tételeit oly áthághatatlan törvénynek kell tekinteni, mint a tíz parancsolat V-dikét: 'ne ölj', mert 'öl', aki ezt nem teljesíti. Jelenben a tudatlanság ez irányban mentségül nem szolgálhat... Ez intézetben az érintett elvek lesznek irányadók.”¹⁵⁵

Programjának megvalósítása érdekében Ambró működése első évében mindjárt tankönyvet is írt az intézet tanulói számára. Ez 1873-ban szlovák,¹⁵⁶ majd 1874-ben magyar nyelven¹⁵⁷ jelent meg. A tankönyvet Semmelweis emlékének ajánlotta, s az előszóban összefoglalta Semmelweis életét, tanítását és jelentőségét. Művében a korabeli hasonló tankönyvek felépítését követi, de határozottan előírja a tisztaságot, s a fertőtlenítésre a klórmoszes kézmosást. Intézetében haláláig ezt a tankönyvet használták.

Ambró 1873-tól 1890-ig volt az intézet igazgatója. Ezen idő alatt 871 baba kapott oklevelet, s tíz tanársegéd működött mellette.¹⁵⁸ Nyilvánvalóan mindannyiukban beoltotta a gyermekági láz megelőzésének elveit, s Semmelweis tudományos és emberi nagyságának tiszteletét. A korabeli híradások szerint igen jó eredményeket ért el az oktatás terén. Erről győződött meg a vizsgákon biztosként résztvevő Markusovszky Lajos, Kézmárczky Tivadar és Lendvay Benő megyei főorvos. Az első vizsgáról Lendvay írja:

„Növendékeit a bábászatnak nemcsak alapvonaláiba vezette be, hanem őket abban valóssággal ki is képezte”.¹⁵⁹

Az 1874 nyarán tartott vizsgákról a Gyógyászat írta:

„A baba hivatásával összekötött nehéz felelősség tudata, megemésztett tárgyismeret, szabatos kézfogások jellemezték a feleleteket, s demonstratiókat.”¹⁶⁰

¹⁵⁴ Ambró János: Észrevételek a békésmegyei orvosegylet véleményére. = Orvosi Hetilap, 1871. pp. 855–857., Gyógyászat, 1871. pp. 810–812.

¹⁵⁵ A pozsonyi orsz. szülésznői képezde hivatalos megnyitáskor tartott alkalmi beszéd. = Orvosi Hetilap, 1873. pp. 79–82.

¹⁵⁶ Ambro, Ján: Kniha o porodnictve pre baby. Skalici [Szokolca], 1873.

¹⁵⁷ Ambró János: Szülészeti tankönyv szülésznők számára. Pozsony, 1874. 447 p.

¹⁵⁸ Lásd: Velits Dezső: A pozsonyi m. kir. bábaképezde. 1873–1894/5. Pozsony, 1896.

¹⁵⁹ Lendvay Benő: A pozsonyi m. k. bábaiskola és a babaügy Pozsonymegyében. = Pozsonyvidéki Lapok, 1873. pp. 53–54.

A helyi sajtó beszámol arról is, hogy 1876-ban egy analfabéta jelentkezőt előbb az írás-olvasásra, utána a szülésznői teendőkre olyan eredményesen sikerült megtanítani, hogy a jelöltből Ambró segédje lett.¹⁶¹

A bábaképző intézet először a pozsonyi országos kórházban kapott helyet, ez azonban nem volt megfelelő. 1873 és 1884 között 1706 szülés folyt le Ambró intézetében, s 30 szülő nő halt meg, közülük 23 gyermekági lázban (kettő fertőzött állapotban került felvételre). Ez átlagosan 1,34% mortalitást jelent, voltak azonban évek (1875–1877, 1883), amikor a halálozás még magasabbra szökött.¹⁶² Ambrót ez nagyon elkésérítette, s egyrészt a higiéniés rendszabályok felett „kérelhetetlen szigorral örködött”,¹⁶³ másrészt megindította a harcot az intézet megfelelő elhelyezése érdekében. 1880-ban röpiratot is adott ki, hogy a helyzetet feltárja, s a megoldást sürgesse.¹⁶⁴ Ez a harca is eredménnyel járt, 1883-ban megindult az építkezés, s az intézet 1885-től már új épületben folytathatta működését. A megfelelő elhelyezés eredményeként 1885-től 1890-ig az intézetben lefolyt 1314 szülés során csak 14 haláleset fordult elő, s ebből is csak 8 gyermekági láz következtében (egy fertőzött állapotban került felvételre). A 0,60%-os halálozás már semmivel sem rosszabb a korabeli hazai és külföldi intézetek eredményeinél.

Ambró János Pozsonyba kerülésével kiszakadt a fővárosi orvosi közéletből, tevékenységét egyre jobban intézete kötötte le. 1878-ban még ő számol be az Orvosi Hetilapban a berlini Gesellschaft für die Geburtshilfe und Gynäkologie azon lépéséről, mellyel bizottságot küldött ki a gyermekági láz kérdésében, s Semmelweis tanai alapján kötelezővé kívánta tenni a megelőzést.¹⁶⁵ Később a bábaképzés mellett érdeklődése kiterjedt a lelencügyre is, s a magyar orvosok és természetvizsgálók 1886. évi temesvári vándorgyűlésén 'A gyámoltalan anyák és gyermekek segélyezéséről' címmel tartott előadást.¹⁶⁶

Halálakor, 1890-ben Kézmárszky Tivadar búcsúztatta el az Orvosi Hetilapban igen meglehangú és elismerő nekrológgal.¹⁶⁷

Ambró következetes fellépése nagy lendületet adott a semmelweisi tanok hazai elterjedésének. A növekvő külföldi elismeréssel párhuzamosan itthon is egyre több szó esik a szaklapokban Semmelweistről és a gyermekági láz megelőzéséről. Az ellenzők elhallgatnak, Semmelweis hívei pedig egyre nagyobb számban jelentkeznek.

1870-ben Verebély László írja az akkor már nagy érdeklődést kiváltó Lister-féle sebkezelési eljárással kapcsolatban:

„Távol van tőlem Lister modorát nem ajánlandónak állítani; azonban legyen megengedve annak értékét a kellő fokra leszállítani, s ezáltal még inkább gyógyeljárásunk e gazdagodását, de korántsem legkitűnőbb haladását a gyakorlatban kellő figyelembevételre és adandó alkalommal alkalmazásra ajánlani.”¹⁶⁸

Verebély László 1865-ben szerezte a pesti egyetemen orvosdoktori, sebész- és szülésmesteri oklevelét, tehát Semmelweisnek is tanítványa volt. 1865 ősztől Balassa klinikáján lett műtönövendék, 1867-től Balassa, majd utóda, Kovács József mellett tanársegéd. Tudjuk, hogy a sebészeti klinikán is ismerték és alkalmazták a Semmelweis-féle

---

¹⁶⁰ Gyógyászat, 1874. pp. 498–499.

¹⁶¹ Pozsonyvidéki Lapok, 1876. p. 247.

¹⁶² Velits id. műve

¹⁶³ Lendvay Benő: dr. Ambró János emlékezete. = A Pozsonyi Természettudományi és Orvosi Egyesület Közlönye, 1891. pp. 156–175.

¹⁶⁴ Ambró János: A pozsonyi közkórház és a bábaképezde hiányai. Pozsony, 1880. 23 p.

¹⁶⁵ Ambró János: A gyermekági láz. = Orvosi Hetilap, 1878. pp. 658–661.

¹⁶⁶ A magyar orvosok és természetvizsgálók 1886. augusztus 22–26-ig Buziás-Temesvárott tartott XXIII. nagygyűlésének történeti vázlata és munkálatai. Bp. 1887. 40 p.

¹⁶⁷ Kézmárszky Tivadar: Ambró János. = Orvosi Hetilap, 1890. p. 251.

¹⁶⁸ Verebély László: Észrevételek Listernek a tályogok és sebek körüli eljárása felett. = Orvosi Hetilap, 1870. p. 72.

antiszepszist.¹⁶⁹ Ezért nem jelenthetett Verebélý számára Lister eljárása olyan újdonságot. Verebélý 1869 őszén Billroth bécsi klinikáján volt tanulmányúton, s erről szóló beszámolójában elmondja, hogy Billroth elfogadta Semmelweis tanait:

„A gennyvér – Pyaemia – eredetét illetőleg, mely jelenben újra vita tárgya, benne a helybeli okok által létrehozott vérfertőzés találta pártfogóját, szemben Roserrel, ki annak miasmaticus eredetét akarja kimutatni... (Érdekes jelenségként kell említenem, hogy a gyermekági láz oktanában elfogadta Semmelweis nézetét, míg Braun K. a contagiosomiasmaticus elméletet pártfogolja.)”¹⁷⁰

1871 elején a külföldi tanulmányútjáról visszatérő belgyógyász, Kétly Károly ismertette az Orvosi Hetilapban Otto Spiegelberg 'Über das Wesen des Puerperalfiebers' című könyvét. Kétly a következőket írja:

„A gyermekági láz lényegének kiderítése hosszú időn át számos orvost és kórboncznokot foglalkoztatott, s mindez ideig igen eltérő véleményekkel állunk szemben, melyek közül azonban a kór ragályos jellege mellett harcolók látszanak győztesek maradni... A ragályozási elmélet felállítása körüli érdem főleg az angolokat és hazánkfiát, Semmelweiset illeti. Miután azonban ezen ragályelnevezés kissé széles fogalmaknak ad helyet, Spiegelberg a gyermekági lázakat sebkóroknak, genny- vagy evvének tekinti”.

Kétly ezután elég részletesen foglalja össze Spiegelberg nézeteit, amely lényegében Semmelweis tanain alapul, bár a „rothadt szerves anyag”-ot mint közvetlen kórokat nem említi. Befejezésül azt a következtetést vonja le Kétly, hogy „úgy látszik, hogy a gyermekági láz genius epidemicusa az orvos vagy bába kezein és ruháin fekszik.”¹⁷¹

Ugyancsak 1871-ben, május 13-án Rupp Nep. János, orvoskari dékán a kar alapításának századik évfordulója alkalmából tartott ünnepi beszédében is elismerő szavakkal emlékezett meg Semmelweiseről. Beszédének végén utalt arra, hogy az orvosi kar számos jelentős tudóssal is büszkélkedhet:

„...és végre kegyeletes visszaemlékezéssel szólanék közelebb elhunytjaink közül Sauerről és Semmelweiseről, ki a gyermekági lázról közzétett dolgozataival jeleskedett, s óhajtanám a tudományban és műtevésben egyaránt ragyogó Balassát dicsőíteni, ha az óra nem intene befejezni máris hosszúra nyúlt beszédemet”.¹⁷²

1872-ben – tehát már a fent ismertetett viták lezajlása után – a németországi tanulmányúton levő Beretzky Endre „a Semmelweis-féle tan elterjedését illetőleg” írt levelet az Orvosi Hetilapnak. Beretzky 1867-ben szerezte orvosdoktori oklevelét a pesti egyetemen. 1867-től 1870-ig a Rókus Kórházban működött előbb mint segédorvos a II. orvosi (belgyógyászati) osztályon, majd mint alorvos a szülészet-nőgyógyászati osztályon. Az osztály vezetését 1870 elején átvevő Fleischer Józsefnek tehát ő lehetett itt az első munkatársa. Bár csak rövid ideig dolgozhattak együtt, mert Beretzky még abban az évben két éves külföldi tanulmányútra ment, hogy a német kórházakban képezze magát tovább a szülészetben, Semmelweis melletti kiállításában azonban feltételezhetjük Fleischer hatását is, hiszen következő alorvosai is mind Semmelweis híveiként léptek a nyilvánosság elé. Beretzky első levelében Berlinből írja, hogy tíz évvel Semmelweis nyílt leveleinek megjelenése után hatását már igen sokfelé meg lehet találni:

„Semmelweis tana már sok hódítást tett. Néhol csak hallgatva követik, másutt vezérnek nevezik őt. A legnagyobb örömmel írhatom, hogy olyan híres egyetem, mint a berlini, azon elvek szerint halad ma, melyeket eleinte kétellyel fogadott.”

¹⁶⁹ V. ö.: Gortvay – Zoltán id. műve pp. 224–226. és Regöly-Mérei id. művével.

¹⁷⁰ Verebélý László: Sebészi tanulmányok a bécsi egyetemen az 1869/70. tanév első hónapjaiban. = Orvosi Hetilap, 1870. p. 139.

¹⁷¹ Orvosi Hetilap, 1871. p. 81, 97.

¹⁷² Gyógyászat 1871. pp. 347–351, 361–366.

Közli Martin professzor 1871. november 24-én kelt felhívását a hallgatókhoz, hogy a gyermekágyasok vizsgálata előtt tisztítsák meg kezeiket, boncolás után pedig 24 óráig tartózkodjanak a vizsgálattól. Szóról szóra azon követelményeknek felel meg ezen intézkedés, melyeket Semmelweis annyira sürgetett. Elmondja, hogy kézfertőtlenítésre nem a klórmeszet, hanem a kalium hypermanganicumot használják, s Martin öt éve vezette be ezt a rendszabályt. Beretzky szerette volna statisztikai adatokkal is bizonyítani a megelőzés eredményességét, de sem a berlini klinikán, sem más meglátogatott intézményekben nem sikerült pontos adatokat kapni a halálozásokról. Prágában, Drezdában és a berlini Charitében az előző évben „epidemia puerperalis” volt, Martin klinikáján viszont négyszázon felüli szülés mellett csak öt gyermekágyi lázas halál fordult elő. Beretzky közli, hogy Stadtfeld koppenhágai és Spiegelberg boroszlói professzor is elfogadta Semmelweis tanait. (Az utóbbi egyik művében Semmelweiset németnek mondta, s ezzel kapcsolatban Beretzky megjegyzi: „Fájdalom, hogy a boldogulat tőlünk el akarják vitatni, s őt németnek tartják”.) Drezdában a karbolsavat por alakban használják fertőtlenítésre.¹⁷³ Beretzky második levelében arról számol be, hogy Halléban Olshausen, Jenában pedig Schultze szintén elfogadta Semmelweis tanait, s Halléban nem szabad a szülészeti klinika gyakornokainak boncolni. Schultzét elsősorban Semmelweis statisztikai adatai győzték meg. Kézfertőtlenítésre mindkét helyen a kalium hypermanganicumot, illetőleg Jenában a klórmeszet is használják.¹⁷⁴

Beretzky Endre hazatérése után Budapesten folytatott magángyakorlatot, majd előbb a VII., később a X. kerületben választották meg kerületi orvosnak, s ebből az állásából ment nyugdíjba 1909-ben. 79 éves korában, 1921-ben halt meg.

Beretzkyéhez hasonlóan indult Liebmann Mór pályafutása is. 1869-ben avatták orvosdoktorrá a pesti egyetemen, s 1870-ben lett a Rókus Kórházban Fleischer mellett segéd-, majd 1871-től alorvos. 1872-ben az egyetemtől kapott Schordann-ösztöndíjjal Bécsben, Münchenben, Würzburgban, Heidelbergben és Párizsban képezte magát tovább. Ő „a bécsi szülkórodákból” küldött levelet ugyancsak az Orvosi Hetilapnak.¹⁷⁵ A Braun és Späth klinikáján tapasztaltokról beszámolva ő is kitér Semmelweis tanításának terjedésére, s megállapítja, hogy „a bécsi iskolán a bold. Semmelweis tnr. által felállított fertőzési tan már általánosan el van ismervé.” A következő évben Heidelbergből írt levelet, s ebben Lange klinikájáról számolt be. Itt nem említi Semmelweis nevét, illetve a gyermekágyi láz kérdését, csak az igen kedvező (1%-on aluli) halálozási arányszám magyarázatául hozza fel, hogy „ezen kedvező egészségi viszonyok fennállását főleg a nagy szigorral követett czélszerű óvrendszabályoknak... tulajdonítják”.¹⁷⁶ Lange viszont közismerten az egyik első német Semmelweis-követő volt.

Külföldi tartózkodása alatt jelent meg egy korábban írt közleménye is, amelyben a Rókus Kórház szülészeti osztályának 1871. évi működéséről számolt be.¹⁷⁷ Az év folyamán 254 szülés mellett kilenc haláleset volt, ebből négy gyermekágyi láz következtében. Ehhez megjegyzi Liebmann: „a fertőzés jellegét tisztán mutatja, a mennyiben mind a négy gyermekágyas egy szobában egymás mellett feküdt”. Elkülönítésük után több halál nem is fordult elő. Említést tesz Liebmann Fleischer terápiás módszeréről, az intrauterin karbolsavas befecskendezésről is.

Külföldi tanulmányútjáról hazatérve 1874-ben a szülészeti klinika tanársegéde lett. Működésének erről a szakaszáról már megemlékeztünk tanulmányunk első részében.

¹⁷³ Orvosi Hetilap, 1872. pp. 469–470.

¹⁷⁴ Orvosi Hetilap, 1872. p. 554.

¹⁷⁵ Orvosi Hetilap, 1872. p. 382.

¹⁷⁶ Orvosi Hetilap, 1873. pp. 577–578.

¹⁷⁷ Liebmann Mór: Jelentés a pesti Rókus-kórháznak Fleischer József tr. főorvos és egy. m-tnr. vezetése alatt álló szülészeti osztálya 1871. évi működéséről. = Orvosi Hetilap, 1872. pp. 428–430, 446–449.

Beretzyhez és Liebmannhoz hasonlóan ugyancsak a Rókus Kórházban Fleischer mellett kezdte meg szülészeti tevékenységét Bruck Jakab is. 1870-ben avatták orvosdoktorrá a pesti egyetemen, s 1870-től 1874-ig működött Fleischer mellett előbb mint segéd-, majd pedig mint alorvos. Tárgyalt korszakunkból csak egy közleményét ismerjük, ebben a Fleischer által bevezetett intrauterin befecskendezésekről írt 1875-ben.¹⁷⁸ 1878. november 2-án azonban ő tartott emlékbeszédet Fleischer József felett a Budapesti Orvosegyletben,¹⁷⁹ s ebben nemcsak méltó emléket állít egykori főnökének, hanem bizonyítja azt is, hogy Fleischer mellett a Rókus Kórházban teljesen a semmelweisi rendszabályok szerint kellett dolgozni.

Bruck 1874-től magángyakorlatot folytatott, illetőleg 1875-től a budai Erzsébet-sósfürdő rendelőorvosa volt. 1883-ban Markusovszky, Kézmárszky és Liebmann mellett ő volt a negyedik tagja annak a bizottságnak, amelyet az Orvosegylet a gyermekági láz kérdésében küldött ki, hogy a Belügyminisztérium számára szabálytervezetet dolgozzon ki Semmelweis rendszabályainak a szülészorvosi és szülész női gyakorlatban történő kötelező érvényesítése érdekében.¹⁸⁰

Bruck Jakab legjelentősebb és legmaradandóbb műve 1885-ben megjelent Semmelweis-életrajza, amely az első magyar nyelvű könyv Semmelweisről, s mindmáig nélkülözhetetlen forrása a Semmelweis-kutatásnak.¹⁸¹ Ezt a könyvet sokan méltatták már, s kiemelték azt is, hogy nem véletlen az, hogy megírására éppen Fleischer József egykori alorvosa vállalkozott, hiszen a semmelweisi tanok terjesztésében, Semmelweis emlékének ápolásában a Rókus Kórház szülészorvosai jelentős szerepet játszottak.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy téves az a beállítás, mintha Semmelweis halála után tanítását itthon teljesen elfelejtették volna, s Ambró vitáján (1871) és Fleischer emlékbeszédén (1872) kívül nevét sem ejtették volna ki egészen addig, amíg Hegar könyve (1882) a nemzetközi elismerés megnyilatkozásaként fel nem ébresztette a magyar orvosokat.

Kutatásaink eredményeképpen kiderül, hogy kik voltak első hazai követői és a magyar orvosi sajtóban előbb ritkábban és gyengébb hangon, 1870-től egyre határozottabban és gyakrabban említik Semmelweiset és a gyermekági láz kérdését. 1874-ben már azt is kimondják, hogy a szülészek túlnyomó része elismeri és követi Semmelweis tanítását, 1875-ben pedig a szülészletben és a sebészletben egyaránt természetesnek veszik, hogy az antiszeptiszta alkalmazzák.

A Semmelweis halálát követő évtized első felében tanai valóban még nem jutottak itthon sem teljes érvényre. Ennek oka a felfedezés újszerűsége mellett tanítványainak kis számában, az orvosi közéletet megosztó ellentétekben, valamint a tanítás igazsága körül főleg a német szülészek közt folyó vitákban található meg. 1870-ig nem volt olyan egyéniség, aki következetes harcot vezetett volna a szembenálló nézetek és torzítások ellen és a tanok széleskörű gyakorlati megvalósítása érdekében. Ebben az időben elsősorban Semmelweis egykori tanársegédeiről és néhány tanítványáról. (Fleischer József, Maizner János, Kreutzer Ferenc, Báthory István, Spányik József, Rezy János, Técsy József, Kézmárszky Tivadar) sikerült bizonyítanunk, hogy ismerték és követték tanítását, s nagy részük írásban is hitet tett mellette.

1870-től gyorsan megváltozott a helyzet. Ambró János fellépése következtében viták zajlottak le, de Ambró következetes harca hamarosan elnémította az ellenzőket. A viták lezajlása után a Semmelweis mellett megnyilatkozók száma is növekszik (a korábbiakon kívül Verebélly László, Beretzy Endre, Liebmann Mór, Bruck Jakab, Góth Manó, Ráth József).

---

¹⁷⁸ Bruck Jakab: Adatok az intrauterin befecskendések tanához. = Gyógyászat, 1874. pp. 711–713, 723–729.

¹⁷⁹ Bruck Jakab: Emlékbeszéd Fleischer József felett. In: A budapesti kir. orvosegylet 1878-i évkönyve. Pest, 1878. pp. 45–61.

¹⁸⁰ Gortvay – Zoltán id. műve p. 240.

¹⁸¹ Bruck Jakab: Semmelweis Ignác Fülöp. Tanulmány. Bp., 1885. Német nyelvű kiadása: Ignaz Philipp Semmelweis. Eine geschichtlich-medizinische Studie. Wien – Teschen, 1887.

Ezen a téren igen jelentős Fleischer József szerepe: mellőle Semmelweis meggyőződéses híveiként kerültek ki az orvosok. A semmelweisi tanok terjedése szempontjából fontos, hogy 1870-től már nemcsak a kolozsvári orvos-sebészeti intézetben, hanem a Rókus Kórházban, majd 1873-tól a pozsonyi bábaképző intézetben a gyakorlatban is megvalósították a Semmelweis-féle elveket, s valószínűleg a pesti szülészeti klinikán is legfeljebb a megelőző rendszabályok szigorú és következetes betartásában lehettek hiányosságok. A bábaképzés ügye pedig Semmelweis nevével összekapcsolva indult el a korszerű fejlődés útján.